

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Конспект лекцій
для здобувачів вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

МИКОЛАЇВ
2019

УДК 33(477)

НЗ5

Друкується за рішенням науково-методичної комісії факультету менеджменту Миколаївського національного аграрного університету від 28.02.2019 р. протокол № 6.

Укладачі:

О. А. Горобченко – канд.екон.наук, доцент кафедри економіки підприємств Миколаївського національного аграрного університету;

Г. В. Коваленко – канд.екон.наук, ст. викладач кафедри економіки підприємств Миколаївського національного аграрного університету.

Рецензенти:

О. М. Вишнеvsька – д-р екон.наук, професор, декан обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету;

Т. Г. Лісковецька – канд.екон.наук, доцент кафедри міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

© Миколаївський національний аграрний університет, 2019

ЗМІСТ

	<i>Стор.</i>
Вступ	4
Тема 1 Національна економіка: загальне та особливе	5
Тема 2 Характеристика економічного потенціалу	11
Тема 3 Основні показники національної економіки	21
Тема 4 Структурна перебудова національної економіки	29
Тема 5 Програмування та прогнозування національної економіки	42
Тема 6 Інтеграція національної економіки у світове господарство	54
Список використаних джерел	63

ВСТУП

Сучасне суспільство перебуває у стані якісної радикальної трансформації, яка проявляється процесами глобалізації, інтеграції, інформатизації усіх аспектів його життєдіяльності.

Економіки країн стають залежними від нових закономірностей розвитку людської цивілізації. У зв'язку з цим перед кожною національною економікою постають питання про можливості та пріоритети подальшого сталого розвитку в умовах радикальних глобальних трансформацій, що перебігають у світі. Ці питання торкаються проблем національної ідентифікації економічних відносин, оцінювання потенціалу національної господарської системи, її структурно-функціональних особливостей, можливостей забезпечення сталого економічного зростання, а також умов, чинників та можливостей побудови конкурентоспроможної національної економіки в умовах глобалізації.

Національна економіка – це учення про господарський комплекс певної країни, яке включає у себе сукупність теоретичних та методологічних підходів щодо подальшого розвитку цього комплексу.

Мета вивчення дисципліни полягає у формуванні знань про закономірності становлення, функціонування та розвитку національної економіки як динамічної системи та підсистеми світового господарства з позицій виділення загальних тенденцій еволюції економічних систем та особливостей вітчизняної практики господарювання.

Завдання дисципліни – забезпечити отримання студентами знань про:

- базові поняття національної економіки та засади її функціонування;
- основні економічні показники та економічний потенціал національної економіки;
- інституціональні чинники розвитку національної економіки;
- програмування та прогнозування національної економіки;
- функціональну роль держави в управлінні економікою;
- особливості інтеграційних процесів, що перебігають в національній економіці.

Об'єктом вивчення національної економіки, як економічної системи, є сукупність галузей та регіонів країни, різноманітні природно-господарські та соціально-економічні процеси та явища, які відбуваються у цих територіальних межах.

Предметом вивчення національної економіки, як вчення, є принципи і методи управління національною економікою та її розвитком, а також сукупність ресурсних, економічних, інституціональних та соціальних чинників, що визначають відмітні ознаки національної економіки та її специфіку функціонування.

ТЕМА 1

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ

План

1. Сутність та принципи національної економіки.
2. Загальні та особливі ознаки національної економіки.
3. Моделі національної економіки.
4. Методологія національної економіки.
5. Етапи формування національної економіки України та сучасні пріоритети розвитку вітчизняної економіки.

Основні поняття і терміни: нація, національна економіка, економічна система, ієрархічність структури економіки, сектори економічної системи, моделі національної економіки, методологія науки.

1. Сутність та принципи національної економіки.

Однією з визначальних ознак багатогранного процесу національного відродження України є її становлення як суверенної держави. Сьогодні пріоритетного значення набуває ефективний розвиток національної економіки.

Національна економіка - це економічна система, в якій стабільними, динамічними, повторюваними та стійкими взаємозв'язками поєднані умови та чинники виробництва, результати діяльності, сукупність економічних агентів і економічні відносини, інститути, традиції, принципи та механізми господарювання, що у своїй взаємодії формують єдиний господарський комплекс.

Під *національною економікою як наука* розумітимемо учення про господарський комплекс певної країни, яке включає у себе сукупність теоретичних та методологічних підходів щодо подальшого розвитку цього комплексу.

Суб'єктами національної економіки виступають домашні господарства, підприємства, фірми, корпорації та держава.

Об'єктами національної економіки є сукупність галузей та регіонів країни, різноманітні природно-господарські та соціально-економічні процеси та явища, які відбуваються у цих територіальних межах.

Безперечно, поняття "національна економіка" змогло з'явитися тільки тоді, коли певні суспільні спільноти почали уособлювати себе як націю, а не стадо, рід, плем'я чи народність.

Нація - це сформована в процесі історичного розвитку спільність людей, яка має свою територію для проживання, спільний координаційний центр у формі державної інституції, державний суверенітет, політичний суверенітет, спільні мову, економічне життя, культуру, традиції, менталітет, цінності, національну свідомість та ідеологію.

До основних принципів національної економіки належать:

1) принцип історичності – господарським комплекс будь-якої країни неможливо розглядати без врахування впливу на його становлення історичних подій;

2) принцип цілепокладання – обґрунтування мети розвитку національної економіки;

3) принцип динамізму – безперервність розвитку національної економіки;

4) принцип системності – комплексне дослідження усіх елементів та рівнів національної економіки як цілісного господарського комплексу;

5) принцип науковості – використання науково обґрунтованих методів під час дослідження тенденцій розвитку національної економіки;

6) принцип збалансованості – поєднання і специфічних методів (кількісного аналізу) та загальнонаукових методів (якісного аналізу) дослідження національної економіки.

Особливостями функціонування національної економіки як єдиного складного господарського організму є:

– єдина кінцева мета, яка полягає в забезпеченні ефективності функціонування;

– структура, яка включає такі види структурних співвідношень: організаційні, відтворювальні, види економічної діяльності (галузеву), регіональні, соціальні;

– ієрархічність структури:

найнижчий рівень національної економіки – мікроекономіка (економіка домогосподарств, підприємств, фірм),

середній рівень мезоекономіка (економіка галузей, регіонів),

найвищий рівень – макроекономіка (економіка країни загалом);

– виконання власних функцій кожним елементом економічної системи;

– існування тісних організаційно-функціональних взаємозв'язків між усіма рівнями національної економіки;

– регулювання (ринкове, державне, корпоративне);

– наявність прямого і зворотного зв'язку між усіма елементами економічної системи;

– постійний розвиток;

– відкритість та глобалізація у світове господарство.

2. Загальні та особливі ознаки національної економіки.

Національна економіка будь-якої країни має яскраво виражені як загальні, так і особливі ознаки.

Загальними ознаками національної економіки виступають такі основні елементи економічної системи:

– продуктивні сили, які є матеріально-речовою основою економічної системи і включають засоби, предмети праці, людину-працівника, сили природи, що використовуються людьми, інформацію, форми і методи організації виробництва;

- техніко-економічні відносини - це відносини спеціалізації, кооперування, концентрації виробництва, обміну результатами діяльності між людьми;

- організаційно-економічні відносини - це відносини, які складаються у процесі реалізації основних функцій менеджменту та маркетингу;

- конкретні економічні зв'язки між елементами економічної системи, які ґрунтуються на відповідних формах власності на економічні ресурси (державна, корпоративна, індивідуально-трудова, приватна, колективна) та результатах господарської діяльності;

- господарський механізм, тобто спосіб регулювання господарської діяльності на макрорівні;

- сектори, які утворюються шляхом об'єднання однорідних інституційних одиниць, які мають близькі інтереси, функції і джерела фінансування, що й обумовлюють їх подібну поведінку.

Основними секторами економічної системи є:

➤ сектор домашніх господарств,

➤ сектор нефінансових корпорацій,

➤ сектор фінансових корпорацій,

➤ сектор некомерційних установ, що обслуговують домашні господарства,

➤ сектор державного управління,

➤ сектор «решти світу».

➤ В аналізі національної економіки виділяють ще один паралельний сектор економіки – *тіньовий*.

Особливі ознаки проявляються у власних особливостях та принципах розвитку конкретної національної економіки в таких сферах:

- засади державного устрою;

- менталітет та характер нації;

- економічна політика і культура;

- економічний потенціал;

- структура господарського комплексу та галузей господарства;

- внутрішні чинники соціально-економічного розвитку;

- господарський механізм регулювання та координації;

- особливості програмування та прогнозування соціально-економічних процесів;

- особливості забезпечення економічної безпеки.

3. Моделі національної економіки.

В економічній літературі виділяють, такі моделі національної економіки:

1. Ринкова економіка вільної конкуренції.

Її ознаки: приватна форма власності на економічні ресурси; вільна конкуренція; свобода учасників економічної діяльності; ринкове ціноутворення; стихійне ринкове регулювання.

2. *Командно-адміністративна економіка*, на перший план якої висувається жорстке державне регулювання.

Її основоположними принципами є: державна власність на засоби виробництва, монополізація та бюрократизація економіки; централізоване планування та управління виробництвом; централізований розподіл матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.

3. *Змішана економіка*, характерними ознаками якої є:

- колективна власність у її різноманітних формах;
- переплетення, взаємопроникнення і взаємодоповнення колективного, приватного і державного секторів господарства, а також взаємний перехід одного типу господарства в інший;
- соціальна орієнтація економіки, підвищення на її основі життєвого ріння і громадян;
- маркетингова система управління виробництвом;
- поєднання саморегулювання і державного регулювання економіки;
- демократична форма управління, яка спроможна забезпечити економічні, політичні, та духовні гарантії для якнайповнішої реалізації можливостей кожної людини.

Виділяють три типи змішаної економіки:

1) порівняно вільна ринкова економіка США, де вплив держави зводиться до правової регламентації бізнесу та стимулювання приватного підприємництва за рахунок фінансових важелів;

2) європейська економіка соціально-ринкової орієнтації, де держава відіграє основну роль у розподілі прибутків через інструментарій програм видатків на соціальні потреби;

3) економіка державно-керованого типу, характерна для Японії та країн Східної Азії, в якій держава співпрацює з приватним бізнесом у сфері розміщення капіталів, реалізації промислової політики через систему індикативного планування, а соціальне забезпечення виконують бізнесові структури.

4. Методологія національної економіки.

Методологія національної економіки включає загальнонаукові та специфічні методи.

До *загальнонаукових методів* належать:

- метод логіки;
- метод наукової абстракції;
- метод історичної хронології;
- аналіз;
- синтез;
- структурно-функціональний метод – поєднання аналізу і синтезу одночасно;
- індукція;
- дедукція;

➤ метод синергетики – дослідження національної економіки як складної системи, яка складається з природогосподарських та соціальних систем різних рівнів ієрархії.

Специфічні методи національної економіки включають в себе:

- методи економічного аналізу;
- методи економіко-математичного моделювання.

Основними методами економічного аналізу є:

- екстраполяція,
- кореляційний аналіз,
- факторний аналіз,
- балансовий метод.

Методи економіко-математичного моделювання спираються на систему моделей: макроекономічних, галузевих, регіональних, моделей мікрорівня. Моделями національної економіки вважають математичні рівняння, за допомогою яких у абстрактному вигляді прагнуть відобразити реальні процеси.

Методологія дослідження національної економіки передбачає також макроекономічне прогнозування, планування та програмування, які знаходяться у тісному зв'язку з макроекономічним аналізом і є основою економічної політики.

5. Етапи формування національної економіки України та сучасні пріоритети розвитку вітчизняної економіки.

Національна економіка України почала формуватися ще в часи Київської Русі, коли пануючим ладом був феодальний. Це пов'язано з тим, що нація «русичі» (українці), почала формуватися саме в цей час.

Певну політичну та економічну самостійність частина українських земель здобула у період Запорізької Січі та гетьманства. Проте через недалекоглядну політику гетьманів Україні так і не вдалося вибороти незалежність, а після зруйнування Січі російською імператрицею Катериною II, її було поділено між Російською імперією (Східна територія України) та Польською державою (Західна територія України). А після Жовтневої революції (1918 р.) і до 1991 р. національна економіка Україна була тісно вплетена в командно-адміністративну економіку колишнього Радянського Союзу, і не становила цілісного комплексу, оскільки до 1991 р. на українській території вироблялося тільки 20 % від кінцевого продукту.

Після здобуття у 1991 р. Україною незалежності почала активно формуватися національна економіка, було прийнято рішення про перехід від командно-адміністративної до ринкової моделі господарювання.

Отже, в основі національної економіки є політичний та економічний суверенітет, тобто верховенство держави щодо прийняття політичних, економічних рішень та рішень у сфері міжнародних відносин.

Стратегічні пріоритети розвитку вітчизняної національної економіки були сформовані в Посланні Президента України до Верховної Ради

«Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України:

➤ створення передумов для здобуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі;

➤ забезпечення сталого економічного зростання;

➤ утвердження інноваційної моделі розвитку;

➤ соціальна переорієнтація економічної політики.

Іншими важливими цілями було визначено:

➤ модернізацію промисловості;

➤ розвиток фінансової інфраструктури та фінансового посередництва;

➤ оптимізацію економічних відносин з Російською Федерацією;

Євроатлантичну інтеграцію;

➤ забезпечення економічної та екологічної безпеки;

➤ використання геостратегічного потенціалу;

➤ формування енергетичної стратегії.

Для розв'язання поставлених завдань обґрунтовано як необхідні, так і інституційні перетворення:

– адміністративна, конституційна та судова реформи;

– подолання корупції та тонізації економіки;

– дебіюрократизація економіки;

– формування ефективного конкурентного середовища;

– удосконалення відносин власності;

– зміцнення позицій приватної власності та налагодження

корпоративного управління;

– підвищення надійності грошової стабілізації.

? Контрольні запитання

1. Національна економіка як економічна система і як вчення.

2. Перерахуйте об'єкти та суб'єкти національної економіки.

3. Назвіть основні принципи національної економіки.

4. Назвіть загальні ознаки національної економіки.

5. Які особливі ознаки національної економіки?

6. Які ви знаєте основні сектори національної економіки ?

7. Які види моделей національної економіки виділяють вчені-економісти?

8. Які методи включає методологія національної економіки.

9. Назвіть стратегічні пріоритети вітчизняної національної економіки.

10. Вкажіть основні етапи формування національної економіки України.

ТЕМА 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

План

1. Поняття і склад економічного потенціалу національної економіки.
2. Природно-ресурсний потенціал.
3. Демографічний та трудовий потенціал.
4. Науково-технічний потенціал.
5. Інформаційний потенціал.
6. Зовнішньоекономічний потенціал.
7. Екологічний потенціал.
8. Виробничий потенціал.

Основні поняття і терміни: потенціал, економічний потенціал, економічні ресурси, національне багатство, природні ресурси, природні ресурси, земельні ресурси, мінерально-сировинні ресурси, водні ресурси, лісові ресурси, природно-рекреаційні ресурси, населення країни, трудові ресурси, науково-технічний потенціал країни, інформаційний потенціал, виробничий потенціал країни, міжнародний поділ праці.

1. Поняття і склад економічного потенціалу національної економіки.

Економічний потенціал країни характеризує можливості національної економіки виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти економічні потреби суспільства, покращувати якість життя.

Термін «*потенціал*» в широкому розумінні – це засоби, запаси, джерела, що є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети.

Економічний потенціал – це сукупна здатність наявних економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, що відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку.

Величини економічного потенціалу визначається кількістю і якістю економічних ресурсів, які є в наявності і можуть бути залучені в суспільне виробництво, а також умовами, які забезпечують їхнє найефективніше використання.

Складовими частинами економічного потенціалу нац.економіки є:

- 1) природно-ресурсний потенціал;
- 2) демографічний та трудовий потенціали;
- 3) науково-технічний потенціал;
- 4) інформаційний потенціал;
- 5) виробничий потенціал;
- 6) зовнішньоекономічний потенціал;
- 7) екологічний потенціал.

Основними елементами економічного потенціалу є економічні ресурси, за допомогою яких досягаються конкретні цілі економічного і соціального розвитку національної економіки.

Економічні ресурси поділяються на матеріальні, фінансові, трудові, природні.

Економічні ресурси – це усі природні, людські і зроблені людиною ресурси, які використовуються для виробництва товарів і послуг.

Вагому роль у формуванні економічного потенціалу країни відіграє її національне багатство.

Національне багатство країни визначає потенційні можливості національної економіки з виробництва товарів і послуг, характеризує базові чинники економічного зростання, забезпечує збільшення валового національного продукту і валового національного доходу.

Національне багатство показує усі накопичені в країні матеріальні і нематеріальні цінності, створені для виробництва і споживання, золотовалютні запаси, борги інших країн (за вирахуванням боргів іншим країнам) і власності цієї країни в інших країнах.

До національного багатства належать основні виробничі і невиробничі засоби; запаси і резерви матеріальних цінностей різного призначення (виробничого: предмети праці; невиробничого: предмети тривалого користування, споживання); матеріальні цінності духовної культури (твори мистецтва тощо); природні ресурси.

2. Природно-ресурсний потенціал.

Природно-ресурсний потенціал країни – це усі види природних ресурсів, їх кількість та якість, що розташовані на території країни чи в підконтрольній їй частині Світового океану.

Природно-ресурсний потенціал кожного регіону країни визначає основні види спеціалізації регіону і тенденції його розвитку.

Природні ресурси – це елементи природи, що використовуються як джерело засобів існування людського суспільства.

За сумарними запасами мінеральних, рекреаційних та інших природних ресурсів Україна посідає одне з провідних місць в Європі.

Перше місце – за кількістю орних земель, запасами залізної та марганцевої руд, сірки; у числі перших – за запасами кам'яного вугілля, природного газу, калійної та кам'яної солей. Хоча одночасно відчувається загальний дефіцит водних, гідроенергетичних, лісових та інших ресурсів.

Класифікація природних ресурсів

За ознакою належності до ресурсної бази розвитку певних видів виробництва природні ресурси бувають:

- промислові,
- сільськогосподарські,
- культурно-ландшафтні ресурси розвитку рекреаційної галузі,

– ресурси просторового розміщення галузей інфраструктури (транспортних шляхів, ліній зв'язку тощо).

За особливостями використання природні ресурси бувають:

- вичерпні (відновні, порівняно відновні та невідновні);
- невичерпні (енергія води та вітру).

За рівнем необхідності для життя людини природні ресурси поділяються на:

- вкрай необхідні (повітря, вода, їжа);
- порівняно необхідні.

За економічною класифікацією розрізняють:

– ресурси матеріального виробництва (для промисловості – паливо, метали, деревина, риба; для сільського господарства – ґрунти, води для зрошення, кормові рослини, промислові тварини);

– ресурси невиробничої сфери (прямого споживання - питна вода, дикорослі рослини і тварини; і непрямого - для відпочинку використання зелених насаджень та водоймищ).

Природно-ресурсний потенціал включає такі види природних ресурсів:

- земельні;
- мінерально-сировинні (корисні копалини);
- водні;
- лісові;
- фауністичні (мисливсько-рибальські);
- природно-рекреаційні ресурси.

Земельні ресурси. За цільовим призначенням землі бувають: сільськогосподарські, населених пунктів, промисловості, транспорту, зв'язку, оздоровчого, рекреаційною та історико-культурного призначення, землі лісового та водного фонду тощо.

Найбільшу питому вагу у структурі земельного фонду України становлять сільськогосподарські угіддя – близько 70 %, ліси й лісові площі займають близько 17 %, 4% території країни вкрито водою, 1,5 % – болота й заболочені території.

Сільськогосподарські угіддя сконцентровані на території нерівномірно, їх площа зростає від 37 у гірсько-лісовому регіоні Карпат до 90 % - у степах. У структурі ґрунтового покриву України домінують різновиди чорноземів, які поширені майже на 55 % площ орних земель.

Мінерально-сировинні ресурси належать до невідновних через дуже тривалий процес їх природного відновлення.

За характером використання мінеральні ресурси поділяють на три групи:

- паливно-енергетичні,
- рудні,
- нерудні.

За ступенем розвіданості та вивченості вони поділяються на такі категорії:

- детально розвідані та вивчені;

- розвідані менш детально;
- оцінені попередньо і приблизно.

За народногосподарським значенням запаси корисних копалин поділяються на дві групи:

1) *балансові* (використання яких економічно вигідне зараз, вони вдовольняють своїми характеристиками та умовами експлуатації);

2) *позабалансові* (використання яких сьогодні економічно не вигідне через малу потужність пластів, низький вміст цінного компоненту, складність умов експлуатації).

Запасами основних корисних копалин в Україні є нафта, природний газ, вугілля кам'яне, вугілля буре, залізна руда, марганцева руда, ртутна руда, сірчана руда, кухонна сіль тощо.

Україна має певні запаси руд кольорових металів, зокрема: поклади титану, алюмінієвої сировини, нікелю, ртуті, запаси золотої руди.

В Україні видобувають самородну сірку (Прикарпаття), калійну сіль (Івано-Франківська та Львівська області), кухонну сіль (Донбас, Закарпаття), фосфорити (Придніпров'я, Сумська та Харківська області).

Родовища запасів напівдорогоцінних каменів (топаз, бурштин, аметист, агат, яшма, гірський кришталь тощо) знаходяться у Волинській і Рівненській областях, Приазов'ї та Кривому Розі.

Водні ресурси — це усі води території країни (поверхневі: річки, озера, водосховища, ставки та підземні води), придатні для господарського використання.

Україні нараховується значна кількість річок, але показники природної водозабезпеченості є одним з найнижчих у Європі. 25 % водних ресурсів України формуються в її межах, решта – надходить з Російської Федерації. Білорусі, Румунії.

Дуже важливими є мінеральні води у Карпатах, Закарпатській області й на півострові Крим.

Лісові ресурси сприяють збереженню довкілля і є важливим сировинним чинником для розвитку галузей народного господарства. Вони є промисловою сировиною для деревообробної, целюлозно-паперової, лісохімічної, меблевої, харчової промисловостей та фармакології.

Забезпеченість України і її потреб лісовими ресурсами є невисокою. Західні, північні райони, Карпати і Крим є регіонами з найбільшою концентрацією лісових ресурсів в Україні.

Природно-рекреаційні ресурси – це сукупність земельних, водних, кліматичних, культурно-ландшафтних та гідромінеральних ресурсів, яка забезпечує відновлення та розвиток життєвих (фізичних і духовних) сил людини, витрачених у процесі трудової діяльності.

Рекреаційними ресурсами є об'єкти і явища природного походження для відпочинку і туризму.

Основними серед рекреаційних є санаторно-курортні ресурси, до яких належать мінеральні води, лікувальні грязі, ропа, кліматологічні ресурси лісів, морів, гір.

В Україні відомо понад 100 джерел мінеральних вод: «Нафтуса», «Куяльник», «Миргородська» тощо.

Особливо багата на мінеральні води Львівська область (Трускавець, Моршин, Східниця, Великий Любінь, Немирів).

Основними *фауністичними ресурсами* є мисливські, рибні та медоносні ресурси бджільництва. Фауністичний потенціал є найбільшим у таких регіонах, як Полісся, Крапати, південний регіон. У південному регіоні порівняно високою є забезпеченість рибними ресурсами.

2. Демографічний та трудовий потенціали.

Населення країни – це сукупність людей, що перебувають у межах певної держави. Населення є чинником економічного та соціального розвитку держави, виконує роль споживача і виробника матеріальних благ та послуг і формує споживчий ринок та ринок праці.

На основі населення країни відбувається формування трудових ресурсів.

Трудові ресурси – це частина населення країни, яка здатна до трудової діяльності.

Головними характеристиками демографічного потенціалу країни є:

– співвідношення показників природного руху населення за певний проміжок часу;

– співвідношення показників механічного руху населення за певний проміжок часу;

– статеві-вікова структура населення (склад і співвідношення людей різної статі і різних вікових груп).

Природний рух населення характеризується показниками народжуваності, смертності та природного приросту.

До основних сумарних показників руху населення належить:

– природний приріст населення (різниця між кількістю народжених та тих, хто помер за певний період часу);

– сальдо міграції (різниця між кількістю тих, хто прибув до країни, та тих, хто вибув з неї за певний період часу);

– загальне збільшення населення (сума народжених та тих, хто прибув до країни за певний період часу);

– загальне зменшення населення (сума кількості померлих та тих, хто вибув із країни за певний період часу);

– загальна динаміка населення (сума показників природного приросту та сальдо міграції населення країни за певний період часу).

Аналізуючи і оцінюючи рух населення на території країни, використовують також відносні показники руху населення, зокрема коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту тощо.

Трудовим потенціалом країни є наявність трудових ресурсів певної кількості та якості і передбачувані в майбутньому трудові можливості країни, а трудовими ресурсами є усе працездатне населення країни працездатного віку.

В Україні виділяють п'ять типів регіональних ринків праці:

– *перший тип* - відчувається нестача трудових ресурсів у промисловому і аграрному секторах економіки, створюються незадовільні умови відтворення робочої сили. До таких регіонів належать: Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернігівська області;

– *другий тип* – характерні дещо нижчі темпи спаду обсягів промислового виробництва та істотніші зміни в його структурі. До них належать ринки праці Вінницької, Київської, Кіровоградської, Львівської, Сумської, Полтавської, Черкаської та Чернівецької областей;

– *третій тип* ринку праці притаманний індустріальним областям (Дніпропетровській, Донецькій, Луганській) – з доволі мобільною робочою силою та високою залежністю від економічного стану галузей видобувної і важкої промисловості;

– *четвертий тип* – притаманна висока мобільність робочої сили, широкі можливості працевлаштування громадян і велика місткість ринку праці (Запорізька, Харківська області та м. Київ);

– *п'ятий тип* – утворюють причорноморські області (Одеська, Херсонська, Миколаївська та Автономна Республіка Крим), цим регіонам притаманна орієнтація працездатного населення на різні форми самостійної зайнятості у різних сферах економіки.

3. Науково-технічний потенціал.

Науково-технічний потенціал країни – це сукупність наявних можливостей і ресурсів, які має в своєму розпорядженні держава для вирішення науково-технічних проблем.

Науково-технічний потенціал включає такі складові:

– матеріально-технічну базу науки (сукупність засобів науково-технічної праці, наукові організації, наукове обладнання, експериментальні заводи, лабораторії тощо);

– кадри наукової системи (вчені, дослідники, конструктори, експериментатори тощо);

– інформаційну систему, яка забезпечує постійне вдосконалення наукових знань (наукові прогнози, банк патентів, авторські свідоцтва, банк відомостей про світові досягнення в галузі конкретних наук тощо), та здатна до оперативної обробки інформації і надання її користувачеві;

– організаційно-управлінську підсистему – планування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР); фінансування НДДКР; структуру управління НДДКР; організаційно-управлінські структури наукових підрозділів; методи управління НДДКР.

Впровадження нововведень на підприємствах країни сприяє оновленню продукції, підвищенню технічного рівня та конкурентоспроможності, підвищенню якості продукту, збільшенню обсягів виробництва, розширенню ринків збуту, зниженню матеріало- та енергомісткості продукції тощо.

Основними чинниками зниження рівня науково-технічного потенціалу країни є:

- наявність значної частки застарілих технологій виробництва;
- низький рівень впровадження НДДКР з підвищення якості продукції;
- низький рівень державного фінансування НДДКР;
- зниження рівня людського розвитку (освіти, охорони здоров'я, соціальної активності, психологічних настроїв);
- значне відставання темпів НДДКР у реальній економіці від світових економічних лідерів тощо.

У таких сферах, як кібернетика, електрозварювання металів, кардіохірургія, космічна техніка, Україна посідає одне з провідних місць серед інших країн, хоча здобутки і діяльність у напрямі розроблення високопродуктивної техніки і новітніх технологій істотно відстають.

Існуюча ситуація в Україні ускладнюється витоком кваліфікованих кадрів за кордон і недостатнім фінансуванням.

5. Інформаційний потенціал.

Інформація є видом ресурсу, який постійно змінюється і має специфічні форми прояву.

Інформація – це задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, процеси та ситуації, що відбуваються в суспільстві, призначені для передачі під час комунікації.

Інформаційний потенціал – це наявні обсяги інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій тощо створення, збирання, накопичення, оброблення і використання різноманітних видів інформації з метою задоволення відповідних потреб суспільства.

Національний інформаційний ресурс – це уся належна країні інформація, включаючи окремі документи, незалежно від змісту, форми, часу і місця їх створення, форми власності, а також кінцеві результати інтелектуальної та творчої діяльності.

Інформаційні ресурси в Україні регулюються значною кількістю законів, основними з яких є закон України «Про інформацію» (1992 р.), закон України «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» (2006 р.) тощо.

Згідно з законодавством основними видами інформації є статистична інформація; масова інформація; інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого самоврядування; правова інформація; інформація про особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація.

6. Зовнішньоекономічний потенціал.

Зовнішні зв'язки – це взаємообмін з іншими країнами світу продуктами матеріального виробництва, послугами, інформацією на основі міжнародного поділу праці, що сприяє прискоренню науково-технічного розвитку та інтенсифікації економіки.

Міжнародний поділ праці – це найвищий ступінь розвитку суспільно-територіального поділу праці між країнами, основою якою є економічно вигідна спеціалізація окремих країн на виробництві певних видів продукції і обмін випущеною продукцією визначеної кількості та якості.

Основними законодавчими актами, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність в Україні, є закони України: «Про зовнішньоекономічну діяльність» (1991 р.), «Про вільні економічні зони» (1992 р.), «Про іноземні інвестиції (1993р.), «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» (1998 р.), «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» (1994р.), «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в сфері зовнішньоекономічної діяльності» (1998 р.), «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах» (1995 р.) тощо.

В Україні існують такі форми зовнішньоекономічних зв'язків:

- зовнішня торгівля,
- спільні підприємства на території України та за кордоном,
- іноземні підприємства на території України,
- міжнародні об'єднання та організації,
- міжнародне виробниче кооперування,
- залучення іноземної робочої сили,
- науково-технічне співробітництво тощо.

У системі міжнародного поділу праці Україна спеціалізується на виробництві:

- машин (літаки, судна, ракетно-космічна техніка, танкобудування),
- продукції чорної металургії (залізна, марганцева руди),
- продукції агропромислового комплексу (цукор, борошно, олія, м'ясо, молоко, овочеві консерви, кондитерські вироби),
- хімікатів,
- цементу.

Продукція України надходить більше ніж у 140 країн світу.

Основними експортерами є: Росія, США, Білорусія, Чехія, Китай, Туреччина, Італія, Польща.

Основний імпорт надходить з Росії, Туркменії, Італії, Німеччини, Польщі, Чехії, Кореї, Китаю.

Значні експортні можливості Україна має в напрямі суднобудування, літакобудування, танкобудування, ракетно-космічної галузі, продукція АПК (зерно, цукор, олія).

Перевагами України для здійснення зовнішньоекономічної діяльності є:

- потужний мінерально-сировинний і земельно-ресурсний потенціали;

- високоякісний трудовий потенціал;
- вигідне економіко-географічне розташування.

У світовому масштабі Україна виділяється також науково-технічним потенціалом високої кваліфікації. Вона має визнані у світі власні наукові школи та унікальні технологічні розробки нових матеріалів, біогехнологій, в галузі електрозварювання, радіоелектроніки, фізики низьких температур, ядерної фізики, інформатики, телекомунікацій та зв'язку, здатних забезпечити розвиток високо-технологічного виробництва на рівні найвищих світових стандартів.

Вищенаведені переваги України для здійснення зовнішньоекономічної діяльності створюють об'єктивні можливості щодо забезпечення її участі у міжнародному поділі праці та інтеграції у світовий економічний простір.

7. Екологічний потенціал.

Екологічна ситуація в Україні є складною.

Основними причинами такої ситуації є аварія на Чорнобильській АЕС, невміла меліорація земель.

Залежно від ступеня забрудненості виділяють території:

- екологічного лиха (30-кілометрова зона Чорнобильської АЕС та причорноморські райони інтенсивного зрошування);
- надзвичайно забруднені (Полісся, середнє Придніпров'я, Донбас і південь України);
 - дуже забруднені;
 - забруднені;
- помірно забруднені (лише території заходу України (без Полісся) і майже весь північний схід, за винятком великих і середніх міст);
- умовно чисті (дуже мало, зокрема, - це Карпати, Шацькі озера, Південна Волинь).

Усі решта території забруднені, дуже забруднені, надзвичайно забруднені і зони екологічного лиха.

Негативний вплив на довкілля і екологію в Україні створюють:

- присутність на території України ТЕС, ГЕС і АЕС;
- діяльність військово-промислового комплексу;
- хімічна промисловість;
- машинобудівна промисловість;
- цементна промисловість;
- транспорт (автомобільний, повітряний, водний, залізничний);
- розробка кар'єрів будівельних матеріалів (вапняку, граніту, піску тощо);
- існуючі проблеми житлово-комунального господарства(застарілість чи відсутність централізованих систем каналізаціїтощо);
- проблема щодо очищення і переробки комунальних відходів: побутових і промислових.

Сьогодні в Україні також існує дефіцит води, яка б відповідала санітарним нормам, значно погіршилась якість підземних вод. Отже, екологія стає пріоритетним напрямком діяльності в Україні.

8. Виробничий потенціал.

Виробничий потенціал країни – це спроможність галузей господарства країни виробляти товари та послуги для населення та виробництва.

Найбільшим виробничим потенціалом серед сфер господарського комплексу в Україні характеризується промисловість, що орієнтується як на внутрішній, так і на зовнішній ринки.

У промисловості створюється майже половина національного доходу країни. Вона характеризується складною, розвиненою галу-чевою структурою, представлена потужними паливно-енергетичним і металургійним комплексами, сучасним багатогалузевим машинобудуванням, хімічною і нафтохімічною галузями, виробництвом будівельних матеріалів, легкою, харчовою галузями тощо.

Основу промисловості становлять міжгалузеві комплекси.

Міжгалузевий регіональний комплекс – це поєднання взаємопов'язаних галузей і виробництв в економічних районах, що сприяє отриманню максимального господарського ефекту за найменших витрат. Найрозвиненішими міжгалузевими комплексами в Україні є паливно-енергетичний, машинобудівний, металургійний, хімічний.

В основу розвитку регіонів, ефективності виробничої діяльності покладено стан виробничої інфраструктури; її розвиток є одним з найголовніших індикаторів господарського розвитку регіону.

Під *виробничою інфраструктурою* необхідно розуміти сукупність галузей, тобто організаційно відокремлених елементів, які забезпечують нормальний хід суспільного виробництва. Зокрема, до інфраструктури належать підприємства і організації електро-, тепло- і газопостачання, транспортні різних видів, матеріально-технічного постачання і збуту продукції, інформаційного та ділового обслуговування тощо.

? Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність економічного потенціалу.
2. Вкажіть основні складові економічного потенціалу національної економіки.
3. Охарактеризуйте природно-ресурсний потенціал.
4. Вкажіть особливості демографічного та трудового потенціалу.
5. Охарактеризуйте науково-технічний потенціал.
6. Що являє собою інформаційний потенціал?
7. Охарактеризуйте виробничий потенціал.
8. Назвіть основні характеристики зовнішньоекономічного потенціалу.
9. Яке значення екологічного потенціалу для економіки країни.

ТЕМА 3

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

План

1. Узагальнюючі показники функціонування національної економіки.
2. Основні соціально - економічні індикатори рівня життя населення.
3. Показники ефективності використання економічного потенціалу.

Основні поняття і терміни: система національних рахунків, інституційна одиниця, валовий внутрішній продукт (ВВП), додана вартість, номінальний ВВП, реальний ВВ, дефлятор ВВП, валовий національний продукт, чистий національний продукт, чистий внутрішній продукт, національний дохід, рівень життя населення, межа бідності, рівень бідності, глибина бідності, мінімальний споживчий бюджет, межа малозабезпеченості, прожитковий мінімум, цільова ефективність, ресурсна ефективність.

1. Узагальнюючі показники функціонування національної економіки.

Національна економіка вивчає характер та результати функціонування усіх галузей, господарських комплексів і регіонів країни.

Як узагальнюючі показники функціонування національної економіки використовують:

- 1) валовий випуск (ВВ);
- 2) валовий внутрішній продукт (ВВП);
- 3) валовий національний продукт (ВНП);
- 4) чистий національний продукт (ЧНП);
- 5) чистий внутрішній продукт (ЧВП);
- 6) національний дохід (НД).

Система національних рахунків (СНР) – це сукупність показників послідовного та взаємопов'язаного опису найважливіших процесів і явищ економіки: виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу та фінансів. Ця система застосовується в умовах ринкових відносин.

Національні рахунки кількісно описують розвиток економіки за певний період часу з метою допомоги у проведенні економічної політики, у здійсненні економічного прогнозування, оцінювання рівня життя різних груп населення як в межах однієї країни, так і в порівнянні з іншими.

Базовою одиницею обліку в Системі Національних Рахунків (СНР) виступає *інституційна одиниця*, яка використовується у процесі аналізу балансів майна, формування і розподілу доходів та фінансових операцій.

Національна економіка визначається як сукупність усіх інституційних одиниць - резидентів (економічних одиниць), що функціонують на певній території протягом тривалого часу (понад рік). Сюди також включають територіальні анклави (посольства, наукові організації, військові бази в інших країнах, представництва міжнародних організацій).

Національні рахунки розробляються Державним комітетом статистики згідно з стандартом СНР, прийнятим міжнародними організаціями у 1993 р.

Відповідно до міжнародного стандарту у СНР інституційні одиниці групуються в *п'ять секторів*:

– *нефінансові корпорації*, до яких належать інституційні одиниці, які займаються ринковим виробництвом товарів і послуг для продажу за цінами, що покривають витрати виробництва і дають прибуток;

– *фінансові корпорації* – комерційні інституційні одиниці, що спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності (банки, страхові компанії тощо);

– *сектор загального державного управління*, до якого належать органи управління центрального та місцевого рівнів, некомерційні бюджетні організації, фонди соціального страхування;

– *сектор домашніх господарств*, що об'єднує фізичних осіб як споживачів, а в деяких випадках як фізичних осіб-підприємців;

– *сектор некомерційних організацій*, що обслуговують домашні господарства (НКОДГ), до якого входять інституційні одиниці, створені окремими групами домашніх господарств для забезпечення їх політичних, релігійних і професійних інтересів, а також для надання соціально-культурних послуг (соціально-культурні підрозділи нефінансових корпорацій) безоплатно або за цінами, що не мають економічного значення.

У СНР відображається розвиток економіки на різних стадіях процесу відтворення, показується рух товарів і послуг, а також стан виробництва та використання валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості).

Розрахунок основних макроекономічних показників дає змогу урядові скеровувати економічну політику у певне русло і є орієнтиром досягнення національних пріоритетів.

Первинним показником в обчисленні показників національної економіки є валовий випуск.

Валовий випуск – це сукупна ринкову вартість товарів та послуг, вироблених за рік резидентами країни в базових цінах.

Валовий випуск (*ВВ*) у реальному секторі або секторі виробництва обчислюється за формулою:

$$ВВ = P + Z_1 - Z_2,$$

де *P* - вартість реалізованої продукції;

*Z*₁, *Z*₂ - вартість продукції, що була спрямована у запаси, і та, що була вилучена відповідно із запасів.

Найважливішим показником національної економіки є валовий внутрішній продукт (ВВП).

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – це вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених в межах національної території певної країни за певний період як резидентами, так і нерезидентами.

Під час обчислення ВВП використовують три методи:

– виробничий (доданих вартостей);

– кінцевого використання (за витратами);

– розподільчий (за доходами).

Згідно з *виробничим методом* ВВП обчислюється за формулою

$$\text{ВВП} = \sum (\text{ВВ} - \text{МВ}) + (\text{НП} - \text{С}),$$

де ВВ – валовий випуск окремих галузей;

МВ – матеріальні витрати окремих галузей на проміжне споживання;

НП – непрямі податки на виробництво та імпорт;

С – державні субсидії.

Проміжне споживання включає:

– вартість товарів та послуг, спожитих економічною одиницею за рік;

– умовно нараховану оплату послуг фінансових посередників;

– витрати на відрядження (за винятком добових);

– придбання виробниками малоцінних та швидкозношуваних предметів;

– орендну плату за будівлі, споруди, машини та устаткування;

– придбання озброєння, обмундирування, харчування для збройних сил.

Не входять до складу проміжного споживання:

– витрати на реконструкцію і модернізацію основних фондів, які впливають на поліпшення їх характеристик, збільшення терміну експлуатації чи повного відновлення;

– орендна плата за використання землі та інших невикористаних активів;

– витрати щодо передачі права власності на товари капітального характеру;

– витрати на буріння свердловин для добування нафти та газу, крім розвідувального буріння тощо.

Проміжне споживання оцінюється за цінами споживання з урахуванням торговельно-транспортної націнки та податків на продукти (за винятком ПДВ).

Щоб уникнути подвійного рахунку під час вимірювання ВВП, необхідно підсумовувати додані вартості на кожній стадії виробництва.

Додана вартість – це вартість, яка створена в процесі виробництва на підприємстві і визначає його реальний внесок у створення вартості конкретного продукту

Додана вартість включає в себе оплату праці, прибуток, відсоток, амортизацію.

Розраховується як різниця між виручкою від реалізації і вартістю матеріальних витрат на виробництво і реалізацію продукції.

Згідно з *методом за витратами* ВВП обчислюється за формулою:

$$\text{ВВП} = \text{СВ} + \text{ВІ} + \text{ДЗ} + \text{ЧЕ},$$

де СВ – споживчі витрати домашніх господарств;

ВІ – валові інвестиції;

ДЗ – державні витрати;

ЧЕ – чистий експорт.

Споживчі витрати домашніх господарств включають:

– витрати на закупівлю товарів та оплату послуг;

- споживання товарів та послуг, отриманих у натуральній формі;
- споживання товарів та послуг, вироблених домашніми господарствами для особистого споживання.

До складу валових інвестицій належать:

- нагромадження основного капіталу (придбання основних фондів, бартер, отримання капітальних трансфертів у натуральній формі, капітальний ремонт),
- нагромадження невикористаних активів (торгові права, ліцензії, патенти, торгові знаки),
- зміна запасів матеріальних оборотних фондів та чисте придбання цінностей (предмети, придбані не для виробництва чи споживчих цілей, а для збереження вартості, зокрема ними можуть бути витрати на закупівлю дорогоцінних матеріалів, коштовностей, коштовностей, антикваріату, творів мистецтва).

Державні витрати являють собою:

- витрати на проведення державних закупівель, зокрема витрати уряду на кінцеве споживання органів державного управління і некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства,
- витрати на заробітну плату держслужбовцям,
- витрати на купівлю товарів та послуг колективного споживання.

До державних витрат не належать трансфертні платежі, які є видатками державних установ соціально незахищеним категорії населення.

Чистий експорт – це різниця між експортом та імпортом товарів і послуг, включаючи товари, що надаються як гуманітарна допомога, товари неорганізованої торгівлі, посилки, майно мігрантів.

Згідно з *методом за доходами ВВП* визначається за формулою:

$$ВВП = ЗП + КП + ДВ + ВБФ + НП - С + А ,$$

де ЗП – заробітна плата працівників з урахуванням премій, доплат, надбавок;

КП – валовий корпоративний прибуток, тобто частина доходу, яка залишається на підприємстві після сплати податків, обов'язкових платежів;

ДВ – доходи від власності (рента, проценти, дивіденди);

ВБФ – відрахування у державні позабюджетні фонди (фонд соціального страхування, фонд сприяння зайнятості, дорожній фонд);

НП – непрямі податки на виробництво та імпорт (мити, акцизи, податок на додану вартість);

С – державні субсидії;

А – відрахування на реновацію капіталу (амортизація).

Розбіжності в результатах обчислення ВВП за наведеними методами згідно з міжнародною практикою статистичного обліку і звітності не повинні перевищувати 1-2%.

Під час аналізування тенденцій розвитку національної економіки розрізняють номінальний та реальний ВВП.

Номінальний ВВП (ВВП_н) визначається в поточних цінах, тобто у тих цінах, які склалися на момент виробництва.

Реальний ВВП (ВВП_р) визначається у цінах базового періоду з коригуванням номінального ВВП на дефлятор.

Дефлятор (I_ц) – це індекс цін, який враховує зміну цін на усю сукупність споживчих та інвестиційних товарів і послуг, які входять в обчислення ВВП країни:

$$I_{ц} = \frac{\sum_{i=1}^n P_{i1} \times Q_{i1}}{\sum_{i=1}^n P_{i0} \times Q_{i1}},$$

Де P_{i1} , P_{i0} – відповідно ціни на усі (i -ті) товари і послуги, які були виготовлені на території цієї країни, відповідно у звітному та базовому періодах;

Q_{i1} - обсяг товарів та послуг i -го виду, які входять в обчислення ВВП звітного періоду.

Дефлятор ВВП визначається також як співвідношення між номінальним та реальним ВВП. Звідси реальний ВВП визначається:

$$ВВП_p = \frac{ВВП_n}{I_{ц}}.$$

Валовий національний продукт (ВНП) – це вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених національними факторами виробництва як у межах своєї країни, так і чи її межами за певний проміжок часу.

ВНП обчислюється за формулою

$$ВНП = ВВП - ДВ_{ip} + ДВ_{нзр},$$

де $ДВ_{ip}$ – додана вартість, створена на території певної країни іноземними факторами виробництва;

$ДВ_{нзр}$ – додана вартість, створена національними ресурсами за кордоном.

Чистий національний продукт (ЧНП) – це показник, який розраховується як різниця між валовим національним продуктом та амортизаційними відрахуваннями:

$$ЧНП = ВНП - А.$$

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – це показник, який можна отримати зменшенням валового внутрішнього продукту на суму амортизаційних відрахувань:

$$ЧВП = ВВП - А.$$

Національний дохід (НД) – це сукупний дохід в економіці, який одержують власники факторів виробництва:

$$НД = ЧВП - \text{Чисті непрямі податки}.$$

Чисті непрямі податки розраховуються як різниця між непрямими податками на бізнес (НП) та субсидіями бізнесу (С):

Чисті непрямі податки = НП – С

Для визначення тенденцій і динаміки економічних явищ та процесів розраховують темпи зростання і приросту економічних показників.

Темп зростання економічного показника визначається:

$$T_3 = \frac{EP_{n.p.}}{EP_{б.p.}} \times 100\%$$

Темп приросту економічного показника визначається:

$$T_3 = \frac{EP_{n.p.} - EP_{б.p.}}{EP_{б.p.}} \times 100\%$$

2. Основні соціально-економічні індикатори рівня життя населення.

Рівень життя населення – це сукупність умов життя відповідно до досягнутого рівня економічного розвитку країни.

До основних соціально-економічних індикаторів рівня життя населення належать:

- 1) обсяг реального ВВП на душу населення;
- 2) грошові доходи та витрати населення;
- 3) реальна заробітна плата;
- 4) споживання основних продуктів харчування на душу населення;
- 5) природний приріст населення та середня тривалість життя;
- 6) частка витрат на розвиток соціальної сфери в бюджеті;
- 7) використання вільного часу.

Узагальнювальним показником рівня життя населення є *Індекс людського розвитку (ІЛР)*.

Для визначення ІЛР за методикою ООН рекомендується враховувати три показники:

- реальний ВВП на душу населення;
- очікувана тривалість життя, яка визначається як тривалість майбутнього життя при народженні дитини;
- досягнутий рівень освіти, що вимірюється як сукупний індекс грамотності дорослого населення (2/3) і сукупна частка учнів та студентів (1/3).

ІЛР визначається як просте середнє індексу очікуваної тривалості життя, індексу досягнутого рівня освіченості та індексу скоригованого реального ВВП на душу населення. Ці показники по країні порівнюються з максимальними у світі аналогічними показниками.

Визначаючи рівень життя населення, аналізу також підлягає диференціація доходів населення за показником децильності (децильним коефіцієнтом). *Децильний коефіцієнт* показує у скільки разів доходи 10% найбагатшого населення перевищують доходи 10% найбіднішого.

З метою визначення рівня диференціації доходів визначаються межа малозабезпеченості та частка населення, що знаходиться нижче від цієї межі або має дохід, більший від середнього.

Сьогодні значна частина населення України опинилася за межею бідності. Виникнення бідності пояснюється економічними причинами: зростання безробіття; низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення; заборгованість з виплат зарплати.

Основними показниками масштабів бідності є межа, рівень і глибина бідності.

Межа бідності – це рівень доходів у середньому на члена родини, нижче від якого неможливе задоволення основних потреб, або це є частка прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць. За допомогою цієї межі визначаються сім'ї, які належать до категорії бідних.

Рівень бідності – це питома вага сімей (домогосподарств), чий рівень споживання (доходів) на одну особу є нижчим за визначену межу бідності.

Глибина бідності – це відхилення доходів або витрат бідних від визначеної межі бідності, або ті, хто опинився нижче від межі бідності.

В Україні для вимірювання межі бідності використовуються показники: мінімальний споживчий бюджет; межа малозабезпеченості; прожитковий мінімум.

Мінімальний споживчий бюджет – це набір продовольчих і непродовольчих товарів і послуг у натуральному та вартісному виразі. Що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини.

Межа малозабезпеченості – це величина середньодушового сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством. При цьому вартість непродовольчих товарів не може становити менше ніж 15 % від вартості продуктового набору.

Тісно пов'язаний з поняттям бідності показник прожиткового мінімуму, який визначається вартістю так званого «споживчого кошика».

Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Прожитковий мінімум може встановлюватися на одну особу і в розрізі основних соціальних і демографічних груп населення, до яких належать такі категорії населення: діти до 6 років; діти від 16 до 18 років; працюючі дорослі; непрацюючі дорослі.

3. Показники ефективності використання економічного потенціалу.

Однією із основних проблем національної економіки є ефективне використання економічного потенціалу. Суть її полягає у визначенні шляхів і

способів досягнення найбільшого задоволення суспільних потреб в умовах дефіциту та обмеженості ресурсів.

Проблема ефективності суспільного виробництва має два аспекти: цільовий (задоволення потреб); ресурсний (використання обмежених ресурсів).

Цільова ефективність – це якісна характеристика суспільного виробництва з точки зору рівня розвитку і ступеня задоволення потреб суспільства.

Ресурсна ефективність відображає раціональність організації суспільного виробництва, комбінації факторів виробництва, застосування наявних ресурсів.

Цільовий та ресурсний аспекти ефективності тісно взаємопов'язані. Цільова ефективність змінюється прямо пропорційно ресурсній, а також обсягу і якості використання ресурсів. При підвищенні цільової ефективності на основі зростання ефективності використання кожної одиниці наявних ресурсів говорять про інтенсивну форму функціонування економічного потенціалу суспільства. Підвищення цільової ефективності на основі залучення у виробництво додаткових ресурсів називають екстенсивною формою функціонування економічного потенціалу суспільства.

Для кількісної оцінки ефективності використання економічного потенціалу застосовується система показників, що складається з 2 –х підсистем:

– підсистема показників цільової ефективності, яка включає ВВП на душу населення, рівень споживання окремих товарів на душу населення, кількість студентів на 10 тис. населення, рівень та якість життя;

– підсистема показників ресурсної ефективності, яка включає фондівіддача, продуктивність праці, матеріаломісткість, фондомісткість.

До 1-шої підсистеми належать показники економічних результатів суспільного виробництва у співвідношенні з чисельністю населення та показники накопичених матеріальних цінностей на душу населення.

До 2-гої підсистеми 1-шої підсистеми співвідношення між величиною отриманих результатів і масою ресурсів.

? Контрольні запитання

1. Назвіть основні узагальнюючі показники функціонування національної економіки.

2. Що являє собою СНР і яка її базова одиниця?

3. Назвіть методи визначення ВВП.

4. У чому полягає відмінність ВВП та ВНП?

5. Що розуміють під дефлятором?

6. Як розраховується національний дохід?

7. Назвіть соціально-економічні індикатори рівня життя населення.

8. Як розраховується індекс людського розвитку?

9. Назвіть показники основних аспектів ефективності суспільного виробництва.

ТЕМА 4

СТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

План

1. Структура вітчизняного господарського комплексу.
2. Сутність структурної політики та її механізм.
3. Державна інноваційна та науково-технічна політика.
4. Інвестиційна складова структурної політики.

Основні поняття і терміни: народне господарство, промисловий комплекс економіки, АПК, будівельний комплекс, транспорт, зв'язок і телекомунікації, соціальна інфраструктура, ринкова інфраструктура, структура економіки, структурна політика держави, науково-технічна політика, інновація, інноваційна політика, інноваційний процес, інвестиції, державна інвестиційна політика.

1. Структура вітчизняного господарського комплексу.

Господарський комплекс національної економіки формується під впливом основних чинників, як:

- економіко-географічне положення;
- природно-ресурсний потенціал;
- трудові ресурсний потенціал;
- історія розвитку;
- рівень господарського освоєння території.

Усі комплекси є взаємопов'язаними, адже жоден із них не може ефективно функціонувати без належного розвитку іншого.

Провідне місце в структурі господарського комплексу України належить промисловості.

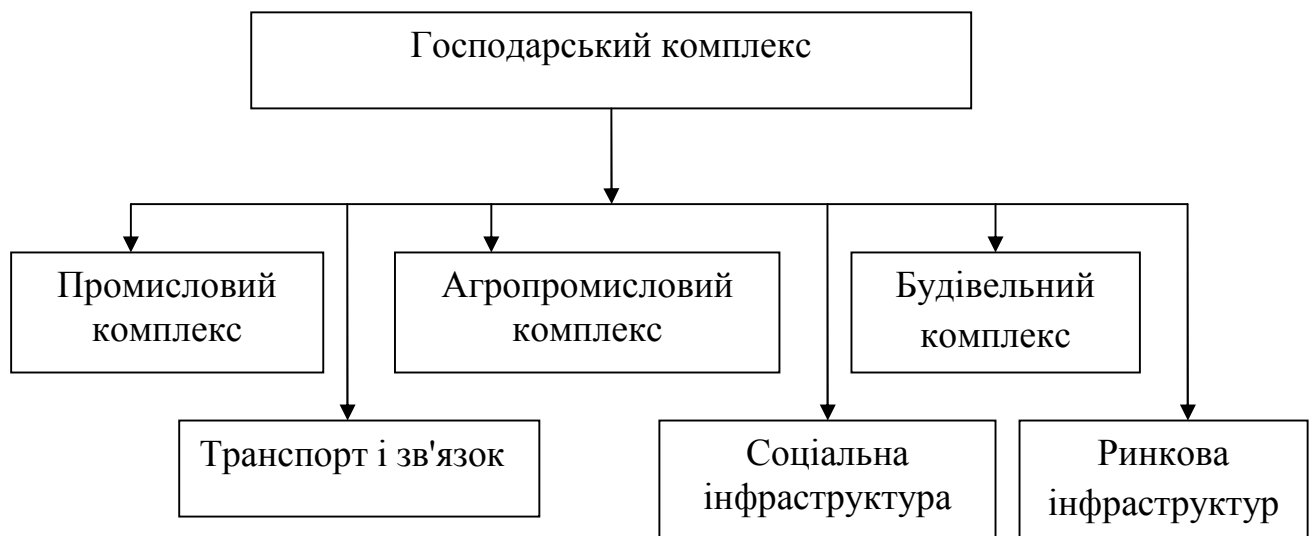

Рисунок 1 – Структура господарського комплексу України

Промисловий комплекс вітчизняної економіки складається з сукупності таких комплексів:

- паливо-енергетичного;
- гірничо-металургійного;
- машинобудівельного;
- хімічного та нафтохімічного;
- лісопромислового;
- промисловості будівельних матеріалів;
- легкої промисловості;
- харчової промисловості.

Агропромисловий комплекс є цілісним блоком галузей, підпорядкованих реалізації однієї мети – задоволення потреб населення у продуктах харчування і товарах із сільгоспсировини. Україна має колосальні можливості для розвитку АПК, оскільки третя частина усіх запасів чорнозему припадає саме на нашу країну.

Структура вітчизняного АПК становить чотири сфери:

- Сільське господарство (рослинництво і тваринництво).
- Переробні галузі, які включають харчову та частково легку промисловості, а також підприємства із зберігання та реалізації готової продукції АПК.
- Фондоутворювальні галузі, які виготовляють засоби виробництва для АПК: сільгоспмашинобудування, виробництво обладнання і машин для переробних галузей АПК, торгівлі, громадського харчування; хімічні мінеральних добрива тощо.
- Виробнича інфраструктура (транспорт, зв'язок, енерго-, тепло-, водо забезпечення) та система спеціальних начальних і наукових закладів.

Будівельний комплекс – це сукупність галузей, які забезпечують матеріально-технічні умови функціонування економіки.

Завдяки йому проводиться оновлення основного капіталу (виробниче будівництво) та створюються соціальна інфраструктура (соціально-споживчий та соціально-культурний комплекси).

У своїй структурі будівельний комплекс України має такі галузі:

- виробництво будівельних матеріалів;
- будівництво.

Завдання даного комплексу – будівництва доступного життя.

Транспорт і зв'язок є важливою сферою виробничої інфраструктури. Завдяки вигідному географічному положенню в Україні доволі розвинутими є усі види транспорту, які об'єднані транспортними вузлами і утворюють транспортний комплекс держави.

За способами пересування транспорт поділяють на:

- сухопутний;
- водний;
- повітряний.

Згідно з законом України «Про транспорт» від 10 листопада 1994р. № 232/ 94-ВР єдиною транспортною системою України становлять:

- транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, міський електротранспорт, у т. ч. метрополітен);
- промисловий залізничний транспорт;
- відомчий транспорт;
- трубопровідний транспорт;
- шляхи сполучення загального користування.

Зв'язок і телекомунікації є невід'ємною частиною виробничої та соціальної інфраструктури України і призначені для задоволення потреб фізичних та юридичних осіб, органів державної влади в послугах зв'язку. З 18.11. 2003 року засади діяльності підприємств цієї сфери регулюються законом України «Про телекомунікації», № 1280-IV.

Телекомунікації – це передавання, випромінювання та /або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіопроводових, оптичних або інших електромагнітних системах. Україна є членом Міжнародного союзу електрозв'язків.

Соціальна інфраструктура – це комплекс галузей, метою яких є задоволення потреб населення у соціально-культурних та соціально-споживацьких послугах.

До соціально-культурних послуг відносять освіту, науку, релігію, культуру і мистецтво, охорону здоров'я, фізкультуру і спорт, сім'ю, інститути громадянського суспільства.

До складу соціально-споживацьких послуг належать торгівля, громадське харчування, ЖКГ, побутове обслуговування, охорона довкілля, громадський транспорт, зв'язок, кредитування і державне страхування населення.

Ринкова інфраструктура національної економіки дає змогу розвивати ринкові відносини між господарськими суб'єктами.

Загальна ринкова інфраструктура України включає в себе такі складові:

- фінансову систему;
- бюджетну систему;
- податкову систему;
- елементи спеціалізованої ринкової інфраструктури.

До складу фінансової системи входять:

- державні фінанси;
- фінанси підприємницьких структур;
- фінанси домогосподарств; страхові та резервні фонди;
- фінансовий ринок;
- централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів.

Засади бюджетної політики вітчизняної економіки регулюються Бюджетним кодексом України, згідно з яким *бюджетна система* України – це сукупність Державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з

урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Засади побудови *системи оподаткування* в Україні визначаються Податковим кодексом.

Систему оподаткування становлять податки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку.

Основними елементами *спеціалізованої ринкової інфраструктури* є біржі, аукціони, рекламні агентства, страхові компанії, консалтингові фірми, аудиторські фірми, комерційно-виставкові зали та виставки, громадські фонди тощо.

2. Сутність структурної політики та її механізм.

Структура економіки – це співвідношення різних елементів економічної системи, що відображають народногосподарські пропорції та стан суспільного поділу праці.

Виділяють такі *рівні структурної трансформації*:

- інституційний,
- макроекономічний (національний),
- мезоекономічний (регіональний),
- мікроекономічний.

На інституційному рівні структурні реформи зумовлені переходом економіки від адміністративної до ринкової системи господарювання.

На макроекономічному рівні відбуваються зміни в інфраструктурі ринку і створення відповідних умов для прогресивного розвитку економіки та її галузей.

На мезоекономічному рівні процес структурної перебудови охоплює територіальні аспекти трансформації і спрямований на формування сприятливого інвестиційного клімату, інноваційні зрушення, підвищення конкурентоспроможності та економічної незалежності території, усунення територіальних та соціально-економічних диспропорцій розвитку, ліквідацію депресивних регіонів тощо.

На мікроекономічному рівні відбуваються зміни системи управління та структури окремих суб'єктів підприємництва, видів їх діяльності, організації, асортименту товарної продукції.

Залежно від характеру елементів економічної системи та їх змісту розрізняють такі основні *види структурних співвідношень*:

- відтворювальні,
- соціальні,
- галузеві,
- регіональні (територіальні),
- зовнішньоекономічні.

Відтворювальна структура відображає можливість економічного зростання промислового виробництва та його ефективність, характеризує

співвідношення елементів і підрозділів суспільного відтворення: між виробництвом засобів виробництва і предметів споживання, між споживанням та нагромадженням тощо.

Соціальна структура відображає розподіл народного господарства за:

- формами власності (приватні, державні, колективні),
- організаційно-правовими формами підприємництва (малі, середні та великі підприємства),
- рівнем доходів певних верств населення (доходи залежно від різних груп населення).

Диверсифікація доходів різних верств населення є характерною для соціальної структури економіки, важливим є зростання середнього про шарку категорій населення за рівнем доходів, і відносне скорочення діапазону диференціації доходів.

Галузева структура відображає пропорції розвитку окремих галузей, підгалузей, комплексів, видів діяльності, виробництв, сфер національної економіки. Галузева структура визначається пропорціями між укрупненими галузями і часткою окремих галузей та підгалузей в обсязі їхнього випуску, пропорційністю між ними.

Згідно з класифікатором галузей економіки виділено такі галузі: промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво, торгівля і громадське харчування, матеріально-технічне забезпечення і збут, операції з нерухомістю, лісове господарство, інформаційно-обчислювальне обслуговування тощо.

У складі галузей економіки виділяють підгалузі, що є сукупністю підприємств, які випускають однорідну продукцію чи виконують однорідні послуги.

У світовій практиці прийнято поділяти суспільне виробництво на *три визначальні сектори*:

- *первинний* (галузі, пов'язані з видобутком ресурсів, що мають сировинну та аграрну спрямованість);
- *вторинний* (індустріальні галузі, сфокусовані на переробці ресурсів та виготовленні готової ремісничо-технічної продукції);
- *третинний* (сфера послуг, включаючи інформаційне поле для функціонування виробництва, та інфраструктура народного господарства).

У сучасному суспільстві виділяють також *четвертинний* сектор, пов'язаний з науковими знаннями та *п'ятиринний* сектор, що пов'язаний з інформаційними технологіями.

Регіональна структура економіки характеризує територіальне розміщення основних елементів міжгалузевого комплексу, різноманітність цих елементів, їхні зв'язки.

Існує два типи регіональних систем:

- перший – розподіляє економіку на економічні райони, територіальні виробничі комплекси, спеціальні економічні зони;
- другий – стосується адміністративного підпорядкування: в Україні – це економіка АР Крим, областей, районів.

Структура зовнішньої торгівлі характеризує стан економіки країни, описує характер продукції галузей з розподілом на експортні товари і на продукцію для задоволення внутрішніх потреб країни (регіону).

Існує два основні напрямки зміни експортно-імпоротної структури:

- імпортозаміщення (витіснення з внутрішнього ринку іноземних товарів);

- експортоорієнтація.

Основними чинниками ефективності економіки є:

- ступінь задоволення суспільних потреб;

- зростання ВВП;

- формування оптимальних галузевих, секторних та регіональних пропорцій відтворення;

- підвищення рентабельності;

- розширення ринків збуту тощо.

До основних механізмів реалізації структурної політики належать:

- розвиток інноваційної діяльності;

- переорієнтація інвестиційних потоків у пріоритетні галузі і сфери виробництва;

- здійснення регіональної політики.

Структурна політика держави — це обґрунтування цілей та характеру структурних перетворень, а також визначення комплексу заходів щодо підтримки розвитку елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання та вирішення актуальних проблем сьогодення.

Залежно від міри втручання держави в структурні зрушення в економіці структурна політика держави буває двох типів: пасивна, активна.

Сутність пасивної структурної політики полягає у такому: держава створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші та безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси в окремих галузях.

За активної структурної політики держава широко застосовує державні важелі та інструменти для прискорення прогресивних структурних зрушень в економіці.

Держава визначає пріоритетні сфери і галузі для економічного розвитку країни, враховуючи експортний потенціал галузі, мінімізацію ресурсомісткості виробництва, залежність від імпорту сировини та енергії, майбутній попит на продукцію на внутрішньому і зовнішньому ринках країни тощо.

Державні важелі і заходи за активної структурної політики:

- державна програма структурних перетворень (розроблення довготривалих планів, цільових програм, національних проектів);

- пряме державне інвестування програм структурної перебудови економіки;

- створення спеціальних фондів для фінансування програм структурної перебудови економіки;

- залучення іноземних і вітчизняних приватних інвестицій;
- податкові та кредитні пільги;
- припинення виробництва у депресивних галузях;
- митна політика;
- політика прискореної амортизації;
- заходи для стимулювання переливання капіталу в пріоритетні галузі;
- заходи для стимулювання розвитку галузей, які прискорюють впровадження досягнень НТП.

Активна структурна політика формує найефективніші напрямки структурної трансформації економіки, основними з них є:

- підтримування і зростання виробництва в галузях з випуску експортної продукції та продукції, яка здатна замінити імпорту;
- підтримування енергоощадних виробництв і технологій;
- зростання виробництва в галузях, які сприяють підвищенню науково-технічного рівня та якості продукції;
- розвиток виробництва конкурентоспроможних на світовому ринку товарів з метою захоплення ринків збуту в країнах, що розвиваються;
- згортання виробництва в депресивних галузях та розвиток конкуренції тощо.

Пріоритетними галузями є галузі, розвиткові яких держава надає перевагу, враховуючи їх значення для економіки країни на сучасному етапі.

Цілі структурної політики класифікують залежно від рівня їх реалізації, а також часового горизонту.

Цілі структурної політики відповідно до рівня їх реалізації бувають:

- макроцілі,
- мезоцілі,
- мікроцілі.

Цілі структурної політики відповідно до часового горизонту бувають:

- стратегічні (забезпечення ресурсозаощадження за рахунок пріоритетного розвитку науково-технічної сфери тощо);
- тактичні, покликані сприяти реалізації стратегічних завдань (підтримка ефективних і конкурентоспроможних виробництв запослідовного «згортання» безперспективних тощо).

Пріоритетними галузями структурних перетворень в країні визначено п'ять основних груп:

- наукомісткі та технологічні галузі;
- галузі та підгалузі агропромислового комплексу (молочна, харчова, кондитерська, легка промисловість тощо);
- галузі транспорту, зв'язку та телекомунікацій (транспортування нафти, газу, електроенергії тощо);
- рекреаційно-туристичний та оздоровчо-лікувальний комплекси;
- діяльність, пов'язана з забезпеченням здоров'я людини, охороною довкілля.

Структурна політика здійснюється через методи прямого та непрямого регулювання і впливу.

Методами прямого регулювання є:

- надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок, субсидій, дотацій, позичок на розвиток окремих галузей, виробництв, регіонів;
- використання системи державних замовлень та закупівель;
- методи індикативного планування;
- державні плани та програми;
- централізовано встановлені ціни;
- цільове фінансування сфер, суб'єктів діяльності тощо.

Методами непрямого регулювання є:

- надання податкових і кредитних пільг з диференціацією за відповідними галузями й виробництвами, які визнані пріоритетними;
- здійснення політики прискорення амортизації, цінової та експортно-імпоротної політики, зокрема встановлення різних імпортних та експортних тарифів тощо.

3. Державна інноваційна та науково-технічна політика.

В Україні інноваційний процес регулює значна кількість законів та інших нормативних актів, зокрема закони України: «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» (1991 р.), «Про інноваційну діяльність» (2002 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991 р.) та ін.

Науково-технічна політика – це складова макроекономічної політики країни, яка визначає основні цілі, напрями, принципи, форми і методи діяльності держави в науково-технічній сфері. Усі складові науково-технічної політики тісно взаємозв'язані і взаємодіють між собою.

Основними цілями і завданнями державної науково-технічної політики є: примноження національного багатства та зміцнення національної безпеки, забезпечення високого рівня життя населення, вільний розвиток наукової та науково-технічної творчості, визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, здійснення структурної перебудови науково-технічної сфери, розвиток вищої освіти та організація підготовки наукових кадрів, розвиток міжнародного співробітництва тощо.

Пріоритетними для України є галузі, які недостатньо розвинені, але дають змогу реалізувати науково-технічний потенціал інших галузей, до них зокрема належать середнє і точне машинобудування, приладобудування, нові речовини й матеріали, комп'ютерна техніка та інформаційні технології, електронна, електротехнічна та радіотехнічна промисловості.

Методи науково-технічної політики за формою впливу поділяються на:

- прямого регулювання (безпосередня участь держави у вирішенні проблем науково-технічного розвитку);

– непрямого регулювання (створення економічних та правових умов для прискорення науково-технічного прогресу з врахуванням галузі).

До основних методів прямого регулювання належать:

– визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки;

– державні науково-технічні програми;

– державне замовлення в науково-технічній сфері;

– державна науково-технічна експертиза;

– бюджетне фінансування досліджень та робіт для пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки;

– підготовка науково-технічних кадрів;

– державна політика у сфері патентів і ліцензій.

До основних методів непрямого регулювання належать:

– інструменти податкової політики;

– стимулювальна фінансово-кредитна політика;

– гнучка амортизаційна політика;

– правовий захист інтелектуальної власності;

– державна політика у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва.

За способом впливу методи реалізації державної науково-технічної політики поділяються на три групи:

– правові,

– адміністративні,

– економічні.

Організаційними формами наукових та науково-технічних утворень є:

– наукові та дослідні центри,

– наукові містечка,

– науково-технічні центри,

– технопарки,

– технополіси,

– інкубатори.

Інноваційна політика – це складова макроекономічної політики, що спрямована на створення умов для оптимального розвитку науково-технічного потенціалу національної економіки через:

– систему державної підтримки фундаментальних і пошукових досліджень;

– різноманітні форми та джерела фінансування і непрямого стимулювання наукових досліджень;

– максимальне стимулювання інноваційного бізнесу.

Метою інноваційної політики є забезпечення сприятливого макросередовища для інноваційного процесу, пошук оптимальних шляхів отримання і поширення нововведень.

Об'єктом інноваційної політики є інноваційний процес, який складається із наукової, технічної, технологічної, експлуатаційної стадій.

Завданнями інноваційної політики є:

- урядова підтримка фундаментальних досліджень;
- свобода наукової і науково-технічної творчості;
- правова охорона та патентний захист інтелектуальної власності;
- інтеграція наукової, науково-технічної діяльності та освіти;
- підтримка конкуренції у сфері науки і техніки, інноваційної діяльності;
- конкуренція ресурсів на пріоритетних напрямках науково-дослідної роботи;
- створення загальногосподарського інноваційного клімату, заохочення поновлення капіталу особливими пільгами під час впровадження інновацій;
- заохочення розвитку відсталих районів країни і стримування зростання наявних агломерацій країни;
- використання стратегії підготовки та перепідготовки кадрів для нових і новітніх галузей;
- розвиток міжнародного наукового співробітництва.

Інновація – це кінцевий результат впровадження досягнень НТП з метою отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого ефекту. Класифікація інновацій наведена у таблиці 1.

Інноваційний процес – це неперервна реалізація дій, спрямованих на використання результатів науково-технічної діяльності для забезпечення прогресивних, якісних змін, що виникають в часі та просторі у господарсько-виробничій системі.

Виокремлюють три форми інноваційного процесу:

- 1) простий внутрішньоорганізаційний (натуральна форма);
- 2) простий міжорганізаційний (товарна форма);
- 3) розширений.

Простий внутрішньоорганізаційний інноваційний процес передбачає створення й використання нововведення у межах однієї організації.

За простого міжорганізаційного інноваційного процесу нововведення стають предметом купівлі-продажу між виробниками та споживачами.

Розширений інноваційний процес виявляється не тільки в самій інновації, а й у підготовці нових виробників для нововведення. Унаслідок взаємної конкуренції виробників нововведення вдосконалюється, набуває нових якостей, розширюються його ринки збуту.

Видами інноваційної діяльності є:

- випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;
- прогресивні міжгалузеві структурні зміни;
- реалізація довготермінових науково-технічних програм з тривалими термінами окупності;
- фінансування фундаментальних досліджень для досягнення якісних змін у стані продуктивних сил;
- розроблення та впровадження нової ресурсоощадної технології, призначеної для поліпшення соціального та екологічного стану суспільства.

Таблиця 1 Класифікація інновацій

Критерії	Види
За рівнем новизни	– радикальні (впровадження відкриттів, винаходів, патентів); – ординарні («ноу-хау», раціоналізаторські пропозиції).
За стадіями життєвого циклу товару, на який запроваджується інновація	– дослідження та розробки; – виробництво та сервіс.
За сферою застосування	– технологічні, – виробничі, – економічні, – торговельні, – соціальні, – у галузі управління.
За мірою новизни	– нові у світі, – нові в країні, – нові в галузі, – нові для фірми.
За темпами здійснення	– швидкі, – уповільнені, – такі, що нарощуються, – рівномірні, – стрибкоподібні.
За видом ефекту, отриманого в результаті впровадження інновації	– економічні, – соціальні, – екологічні, – інтегральні.

Основні форми управління нововведеннями:

- технічна (формування нових видів знарядь праці, продукції, послуг, обладнання тощо);
- технологічна (вдосконалення технологічного процесу тощо);
- соціально-економічна (вдосконалення організації праці, професійне зростання тощо);
- управлінська (розроблення нових методів прийняття рішень, формування нових організаційних структур управління).

Основні види ефектів – приватні, зовнішні, суспільний.

Приватний ефект — це ефект, який отримує безпосередньо суб'єкт інноваційного процесу (внутрішній).

Зовнішній ефект — це ефект, який отримують інші юридичні чи фізичні особи в країні під час використання інноваційного продукту.

Суспільний ефект є сумою приватного і зовнішнього ефектів.

4. Інвестиційна складова структурної політики.

Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію і регулювання інвестиційних процесів.

Метою державної інвестиційної політики є створення конкурентного середовища, реалізація програм структурної перебудови економіки України, спрямування інвестицій у пріоритетні галузі та програми.

У світовій практиці існує два типи державної інвестиційної політики: пасивна та активна.

Сутність *пасивної політики* полягає в застосуванні державою методів, переважно правового та економічного характеру, обмежуючи безпосереднє адміністративне втручання в інвестиційні процеси до мінімуму.

За *активної державної інвестиційної політики* держава використовує усі види методів і часто сама стає інвестором.

Основними законами та нормативними актами, що регулюють інвестиційний процес в Україні, є закони України:

- «Про інвестиційну діяльність»,
- «Про іноземні інвестиції»,
- «Про цінні папери та фондову біржу»,
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» тощо.

За допомогою податкового регулювання інвестиційної діяльності можна спрямувати інвестиції у пріоритетні сфери економіки встановленням відповідних податкових ставок та податкових пільг.

Існують чотири групи методів податкового регулювання інвестиційних процесів:

- 1) запровадження диференційованих ставок оподаткування;
- 2) звільнення від сплати податку на певний термін;
- 3) зменшення бази оподаткування;
- 4) усунення подвійного оподаткування.

Інвестиції — це будь-які види майнових, фінансових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти діяльності, внаслідок чого отримують прибуток або досягають соціального ефекту.

Джерелами інвестицій промислових підприємств виступають власні засоби, бюджетні ресурси, тимчасово вільні засоби.

Головні фактори, що визначають і впливають на інвестиційну політику держави, є рівень розвитку економіки загалом; стан та ефективність використання основних виробничих фондів; тип, ефективність та фінансові можливості державного управління; структура економіки та завдання щодо її удосконалення; рівень науково-технічного розвитку країни тощо.

Складовими державного регулювання інвестиційної діяльності є пряме управління інвестиціями, регулювання умов інвестиційної діяльності та контроль за законністю здійснення інвестиційної діяльності усіма учасниками та інвесторами.

Держава здійснює низку заходів з метою залучення інвестицій і активізації інвестиційного процесу, основні з них:

- формування сприятливої податкової системи для інвестиційної діяльності;
- створення привабливого інвестиційного клімату для усіх інвесторів шляхом ефективної грошово-кредитної, зовнішньоекономічної, амортизаційної та інших видів політики;
- переорієнтація інвестицій у пріоритетні галузі економіки;
- розширення джерел фінансування інвестицій та способів їх залучення;
- заохочення іноземного капіталу на тендерній основі.

Принципами державного регулювання інвестиційних процесів є:

- підвищення ролі власних джерел інвестування економіки;
- децентралізація інвестиційного процесу;
- збільшення частки внутрішніх (власних) коштів суб'єктів економіки;
- фінансування інвестиційних проектів відповідно до державних цільових програм;
- обов'язкова державна експертиза кожної інвестиційної програми з метою визначення відповідності цілям і пріоритетам соціально-економічної політики;
- впровадження системи страхування інвестицій тощо.

? Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність господарського комплексу.
2. Яку структуру має господарський комплекс України? Коротко її охарактеризуйте.
3. Розкрийте сутність структурної політики та її механізм.
4. Опишіть основні види структурних співвідношень.
5. Назвіть методи прямого та непрямого регулювання структурної політики.
6. Охарактеризуйте державну інноваційну політику.
7. Розкрийте зміст науково-технічної політики держави.
8. Охарактеризуйте методи реалізації державної науково-технічної політики.
9. Назвіть основні види інноваційної діяльності.
10. Розкрийте сутність та типи державної інвестиційної політики.
11. Вкажіть напрями державної інвестиційної політики.

ТЕМА 5

ПРОГРАМУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

План

1. Сутність соціально-економічного прогнозування, функції та принципи.
2. Сутність макроекономічного планування.
3. Державне програмування розвитку національної економіки.

Основні поняття і терміни: економічне прогнозування, прогноз, гіпотеза, державне прогнозування економічного і соціального розвитку національної економіки, методи прогнозування, макроекономічне планування, директивний план, індикативний план, програма, економічна програма, програмування, цільова комплексна програма.

1. Сутність соціально-економічного прогнозування, функції та принципи.

Існування національної економіки і суспільства неможливе без передбачення майбутнього, без визначення перспектив і напрямів його розвитку.

За допомогою прогнозу здійснюється передбачення результатів економічного розвитку національної економіки в прогнозованому періоді на основі аналізу існуючої ситуації і очікуваних тенденцій розвитку об'єкта в майбутньому.

Прогноз (передбачення) – це науково-обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта в майбутньому, а також про альтернативні шляхи і терміни досягнення такого стану.

Процес розроблення прогнозів називається *прогнозуванням*.

Під час прогнозування здійснюється оцінювання показників, які характеризують об'єкти прогнозування в майбутньому.

Економічне прогнозування – визначення стану та можливих напрямів розвитку об'єкта прогнозування на усіх рівнях економічної системи: мікрорівні, мезорівні, макрорівні.

Під час соціально-економічного прогнозування здійснюється вивчення і аналізування економічного потенціалу України та усіх його складових.

Одним із найважливіших напрямів прогнозування суспільного розвитку є соціально-економічне прогнозування, яке є складовою ширшого поняття - передбачення як випереджувального відображення дійсності.

Існує три форми передбачення:

- гіпотеза;
- прогноз;
- план (програма).

Гіпотеза характеризує наукове передбачення на рівні загальнієї теорії, підставою побудови гіпотези є теорія й обґрунтовані закономірності, причинно-наслідкові зв'язки та тенденції функціонування й розвитку об'єктів, ґрунтується на якісних параметрах і є імовірною.

Прогноз має більшу визначеність і достовірність, оскільки ґрунтується не тільки на якісних, а й на кількісних параметрах, що мають імовірнісний характер.

План (програма) – це комплекс заходів, спрямованих на досягнення певних цілей, плани (програми) мають ознаки директивності та індикативності.

Переважно прогнозування створює умови для наукового планування розвитку об'єкта.

Але існують різні співвідношення прогнозу і плану в часі, а саме:

- прогнозування передує процесу розроблення плану, коли управлінське рішення приймається на основі прогнозу;

- прогноз і план розробляються одночасно;

- прогноз здійснюється після розроблення плану.

Існують моменти, коли прогнозування і планування існують окремо одне від одного, саме на ці процеси і явища можливо здійснити непрямої вплив.

Етапи процесу формування прогнозів:

- формування інформаційної бази прогнозу;

- аналіз об'єкта прогнозу;

- аналіз зовнішнього середовища і його впливу на об'єкт прогнозування;

- визначення прогнозної траєкторії об'єкта;

- прийняття рішень на підставі прогнозної інформації;

- оцінка якості прогнозу.

Розрізняють три способи прогнозування:

1) експертний,

2) екстраполяції,

3) моделювання.

Експертний спосіб прогнозування формується через опитування спеціалістів і експертів стосовно об'єкта прогнозування і ґрунтується на їх досвіді.

Спосіб екстраполяції ґрунтується на збиранні усієї інформації про об'єкт прогнозування в минулому і його розвиток і перенесення закономірностей його розвитку на майбутнє.

Спосіб моделювання ґрунтується на дослідженнях, базованих на побудові моделей об'єкта відповідно до бажаних змін його стану.

У таблиці 2 наведена класифікація прогнозів.

Державне прогнозування економічного і соціального розвитку національної економіки – це науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, галузей, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів розвитку і термінів їх досягнення.

Державний прогноз економічного і соціального розвитку ґрунтується на системі кількісних та якісних показників і характеристик розвитку макроекономічної ситуації в країні, в ньому враховуються можливі впливи різних чинників, зокрема внутрішніх і зовнішніх, політичних, економічних тощо.

Таблиця 2 Класифікація економічних прогнозів

Критерії	Види
За ступенем контролю	– контрольовані; – неконтрольований .
За масштабом (залежно від рівня агрегування)	– мікропрогноз (окремого підприємства); – галузевий (певної галузі); – макропрогноз (національної економіки); – суперпрогноз (світової економіки) тощо.
За часом (за тривалістю прогнозного горизонту)	– оперативний (до 1 місяця); – короткотривалий (до 1 року); – середньотерміновий (до 5 років); – довготерміновий (понад 15 років); – далекотерміновий (понад 25 років).
За об'єктом прогнозу	– природних ресурсів; – трудових ресурсів; – інвестицій; – науково-технічний; – соціальний; – зайнятості; – доходів; – зовнішньоекономічний тощо.
За кількістю об'єктів	– одиничний; – множинний.
Залежно від того, чи прогноз заданий одним числом, чи інтервалом	– точний (конкретна величина); – інтервальний (межі інтервалу).
За функціональною ознакою	– пошуковий (дослідницький); – нормативний (цільовий).
За варіантами прогнозу	– песимістичний; – оптимістичний; – стриманий (середній).
За елементами та напрямками відтворення	– прогнози первинних чинників виробництва; – прогнози суспільних потреб.

Прогнози економічного і соціального розвитку знаходять своє відображення під час розроблення загальнодержавних, регіональних та галузевих програм.

Розрізняють такі державні прогнози економічного і соціального розвитку України:

1) *довготривалий прогноз* складається на 10-15 років з уточненням кожні п'ять років.

Основними елементами цього прогнозу є:

– припущення щодо зовнішньої економічної ситуації та внутрішньої економічної політики;

– аналіз економічного і соціального розвитку країни за минулі роки, прогнозні макроекономічні показники;

– висновки щодо головних тенденцій розвитку економіки у довготерміновому періоді;

2) *середньотерміновий прогноз* складається на 5 років і визначає основні макроекономічні показники по роках.

Основними елементами цього прогнозу є:

– передбачення стосовно зовнішньої економічної ситуації та внутрішньої економічної політики;

– аналіз економічного і соціального розвитку України за попередній період, прогнозні макроекономічні показники і пропорції;

– висновки згідно з головними тенденціями розвитку економіки країни;

3) *короткотривалий прогноз* розробляється щорічно.

Основними елементами цього прогнозу є:

– аналіз зовнішньої економічної ситуації та внутрішньої економічної політики;

– аналіз економічного і соціального розвитку країни за минулий рік, прогнозні оцінки макроекономічних показників та пропорцій,

– аналіз поведінки суб'єктів економічного процесу, розвитку регіонів;

– висновки щодо тенденцій розвитку економіки країни в короткотривалому періоді.

Мета планування – прийняття та здійснення управлінських рішень;

Мета прогнозування — створення наукових передумов для прийняття управлінських рішень.

Основними функціями прогнозування є:

1) Науковий аналіз економічних, соціальних, науково-технічних процесів і тенденцій національної економіки – передбачає з'ясування вихідного рівня і найістотніших проблем та чинників, виявлення тенденцій і закономірностей, що визначатимуть і впливатимуть на подальший розвиток національної економіки.

2) Оцінка об'єкта прогнозування на основі вибраних альтернатив - реалізація принципу багатоваріантності (альтернативності) розвитку національної економіки та її підсистем: здійснюється розробленням кількох варіантів майбутнього розвитку, їхній аналізі і порівняння за певними критеріями. Для оцінки враховуються два аспекти: детермінованості (обмеженості) й невизначеності (ймовірного розвитку в разі можливої дії невідомих чинників).

3) Підготовка рекомендацій для прийняття адекватних управлінських

рішень – під формування прогнозування розробляються відповідні рекомендації і пропозиції щодо набору і характеру конкретних заходів державного впливу.

4) Оцінка можливих наслідків прийнятих рішень – запропонувані рекомендації мають супроводжуватися передбаченнями результатів майбутнього державного втручання (невтручання) в економічне життя суспільства.

Стадії наукового аналізу об'єкта прогнозування такі:

- *Ретроспекція* – дослідження історії розвитку об'єкта прогнозування для забезпечення його систематизованого опису, який передбачає визначення джерел прогнозної інформації; збирання, зберігання й оброблення інформації; з'ясування й уточнення кількісних та якісних характеристик об'єкта прогнозування методів виміру і подання інформації.

- *Діагноз* – визначення нинішнього стану об'єкта прогнозування, яке включає аналіз об'єкта прогнозування, що становить основу прогнозної моделі; розроблення моделі прогнозування; вибір адекватного методу прогнозування.

- *Проспекція* – розроблення самого прогнозу, що включає верифікація (оцінка достовірності, точності та обґрунтованості прогнозу); синтез (систематизація окремих прогнозів); оцінка повноти інформації, уточнення; коригування прогнозної моделі відповідно до новішої інформації, що надходить.

Принципами соціально-економічного прогнозування є:

- 1) наукової обґрунтованості,
- 2) системності,
- 3) адекватності,
- 4) багатоваріантності,
- 5) цілеспрямованості,
- 6) ефективності.

Принцип наукової обґрунтованості – передбачає, що прогнозування ґрунтується на системних знаннях про закономірності розвитку економіки і враховує дії об'єктивних економічних законів, а також реалії економічного, політичного і соціального життя і розвитку суспільства, вітчизняний та світовий досвід розробленими прогнозами.

Принцип системності розглядає національну економіку, з одного боку, як єдиний об'єкт, а з іншого, – як сукупність самостійних напрямків прогнозування.

Принцип адекватності – означає, що прогноз повинен якнайповніше відображати реальні процеси національної економіки.

Принцип альтернативності – передбачає розроблення не одного, а двох і більше варіантів майбутнього розвитку об'єкта прогнозування, оскільки розвиток може відбуватися за різними траєкторіями за різних взаємозв'язків і структурних співвідношень.

Принцип цілеспрямованості – прогнозування розвитку конкретного об'єкта чи окремого його елемента здійснюється з огляду на поставлені перед дослідженням завдання.

Принцип ефективності – визначення вартості аналітичної підготовки прогнозу та його результативності, врівноваження економії з ефективністю, якості зі своєчасністю.

Основними умовами успішності прогнозів є: дотримання єдиних принципів формування прогнозів на різних рівнях прогнозної роботи та прийнятої у світовій практиці послідовності.

Методи прогнозування — це сукупність способів і прийомів розроблення прогнозів на основі аналізу даних ретроспективного періоду, зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на об'єкт та їх кількісних змін з метою здійснення переконливого передбачення стосовно майбутнього розвитку національної економіки.

Прогнози національної економіки розробляються із застосуванням певних методів і методик.

Залежно від ступеня формалізації методів прогнозування їх можна об'єднати в дві групи:

- 1) інтуїтивні;
- 2) формалізовані.

Інтуїтивні (експертні) методи ґрунтуються на використанні експертної інформації і використовуються у випадках, коли неможливо врахувати вплив багатьох чинників через значну складність об'єкта прогнозування.

Застосування інтуїтивних методів прогнозування відбувається, коли існує нестача чітких тенденцій розвитку об'єкта, не існує його історичних аналогів. Існують індивідуальні та колективні експертні оцінки.

Використовуючи *індивідуальні експертні оцінки*, спеціалісти здійснюють оцінювання об'єкта прогнозування незалежно від інших, після чого відбувається об'єднання і узагальнення усіх оцінок. Це є інтерв'ю, анкети, аналітичні записки, сценарії тощо.

Колективні експертні оцінки ґрунтуються на спільній праці експертів і передбачають визначення колективом спеціалістів сумарної оцінки стану об'єкта в майбутньому. Це є методи «мозкової атаки», метод комісій, метод «Дельфі», матричний метод та інші способи колективної генерації ідей.

Формалізовані методи прогнозування використовуються за наявності достатньої інформації і чітких тенденцій розвитку об'єкта прогнозування і ґрунтуються на основі використання математичних формул та економіко-математичних моделей з метою визначення кількісних параметрів.

Переважно застосовуються за наявності достатньої фактографічної інформації і чіткої тенденції щодо розвитку об'єкта прогнозування. Вони складаються з методів прогнозної екстраполяції та економіко-математичного моделювання.

Методи прогнозної екстраполяції – вивчення попереднього і сучасного стану розвитку об'єкта і перенесення закономірностей минулого і сучасного розвитку на майбутнє.

До методів прогнозової екстраполяції належить метод плинних середніх, дисперсія, метод регресійного аналізу, метод кореляційного аналізу.

Моделювання ґрунтується на створенні моделі на основі попереднього вивчення об'єкта й визначення його істотних характеристик, експериментального і теоретичного аналізу моделей, зіставлення результатів з даними об'єкта, коригування моделі становить зміст методу моделювання.

Економіко-математичне моделювання – спосіб прогнозування, що передбачає конструювання моделі (зразка) реального процесу чи явища, які мають відбутися у майбутньому. Цей метод використовують для об'єктів, яким притаманна велика розмірність та складність та які неможливо вирішити за допомогою математичного програмування та аналізу в межах теорії ймовірності.

Економіко-математична модель (міра, зразок) – система формалізованих співвідношень, які описують основні взаємозв'язки елементів, що утворюють економічну систему.

Факторні моделі – це моделі, що характеризують залежність рівня і динаміки певного економічного показника від рівня і динаміки чинників впливу. Факторні моделі бувають залежно від виду чинників екзогенні й ендогенні, а від їх кількості - одно- та багатофакторні.

Структурні моделі використовують для аналізу та прогнозування міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків; вони характеризують зв'язки між елементами, які утворюють єдине ціле. Прикладом структурної моделі є міжгалузевий баланс виробництва і розподілу продукції.

Комбіновані моделі досліджують характеристики як структурних, так і факторних моделей.

Мережеві моделі оптимізують прогнозні рішення за допомогою методів математичного програмування. Прикладом мережевої моделі може бути оптимальна програма випуску продукції за наявних ресурсів.

Імітаційна модель характеризує систему через її елементи та залежності і взаємозв'язки між ними. Прикладом є модель макроекономіки - система національних рахунків, модель структури економіки тощо.

Економіко-математичні моделі класифікують залежно від ознак:

- за характером і змістом: факторні, структурні, комбіновані, мережеві та імітаційні;
- за очікуваним результатом: мінімізація витрат та максимізація кінцевого результату;
- за рівнем агрегування показників: макроекономічні, міжгалузеві, галузеві, міжрегіональні та регіональні;
- за номенклатурою продукції: однопродуктові та багатопродуктові;
- за часом: статичні та динамічні.
- за ресурсами: фінансів, трудових ресурсів, економічних ресурсів тощо.

2. Сутність макроекономічного планування.

Метою використання макроекономічного планування є соціально-економічна стабілізація, формування макропропорцій та забезпечення динамічності розвитку економіки.

План – це сукупність обґрунтувань цілей і способів їхнього досягнення.

Планування – це процес розроблення плану.

Макроекономічне планування – це вид діяльності держави стосовно визначення стратегічних, тактичних і оперативних цілей планового періоду, а також способів досягнення таких цілей з метою досягнення бажаного стану національної економіки.

У макроекономічному плануванні розрізняють директивні та індикативні плани.

Директивний план є адресним та обов'язковим для виконання. Цей вид планування характерний для командно-адміністративної економіки.

Індикативний план передбачає створення певних умов функціонування суб'єктів економіки, які спонукають їх до виконання поставлених завдань. Індикативні плани є комплексом необов'язкових рекомендацій для виконання. Показники індикативного плану призначені для інформування суб'єктів господарювання про цілі, пріоритети й наміри держави. Індикативне планування притаманне економіці змішаного типу.

Основними принципами макроекономічного планування є:

1. Оцінка сучасного рівня розвитку національної економіки.
2. Правильне визначення пріоритетів.
3. Збалансованість.
4. Поєднання різних видів планування.
5. Реалістичність.
6. Орієнтація на світові стандарти.
7. Адаптація.
8. Гласність.
9. Рівність.
10. Самостійність та дотримання загальнодержавних інтересів.

Формування макроекономічних планів здійснюється на основі системи макроекономічних показників, які надають кількісну і якісну характеристики соціально-економічним явищам і процесам.

Показник – це міра планового завдання, яка забезпечує його кількісну або якісну визначеність.

Вимогами до макроекономічних показників є:

1. Показники мають бути придатними для агрегування (укрупнення) та дезагрегування (розукрупнення).
2. Показники мають бути чітко визначеними, вимірюваними, порівнювальними з показниками державної статистики.
3. Система показників повинна забезпечувати комплексну характеристику усіх аспектів функціонування національної економіки.
4. Система показників повинна бути адаптивною (гнучкою) і

відображати усі зміни стану об'єкта планування.

5. Директивні показники повинні бути адресними і містити вказівки стосовно конкретних виконавців планових завдань.

6. Індикативні показники повинні інформувати суб'єктів ринку про наміри держави у відповідних сферах і орієнтувати їх на діяльність у напрямку пріоритетів державної політики.

Види показників макроекономічних планів – натуральні; вартісні; кількісні; якісні; об'ємні; мережеві; абсолютні; відносні; обов'язкові; розрахункові; інформаційні.

Основними методами планово-економічних розрахунків в макроекономічному плануванні є балансовий та нормативний.

Балансовий метод полягає в застосуванні прийомів і розрахунків, які уможливають установлення зв'язку та узгодження між потребами й засобами для їх забезпечення, при цьому здійснюється розроблення балансу.

Класифікація балансів здійснюється за багатьма ознаками, зокрема:

– за масштабами об'єкта планування: народногосподарські, галузеві, регіональні баланси тощо;

– за часовою ознакою: статичні й динамічні баланси;

– за одиницями виміру: натуральні, вартісні, трудові баланси тощо.

Нормативний метод ґрунтується на використанні науково-обґрунтованої системи норм і нормативів, за допомогою якої визначають потреби у виробництві продукції чи послуг, здійснюють контроль за ефективністю використання ресурсів під час реалізації планових завдань.

Система норм і нормативів складається з таких основних груп:

1. Норми ефективності суспільного відтворення.

2. Норми й нормативи затрат праці.

3. Норми й нормативи витрат сировини та матеріалів.

4. Норми й нормативи капітальних вкладень і капітального будівництва.

5. Фінансові норми й нормативи.

6. Соціальні норми й нормативи.

7. Екологічні норми й нормативи.

3. Державне програмування розвитку національної економіки.

Державне програмування використовується з метою соціально-економічної стабілізації, формування макропропорцій та забезпечення динамічності розвитку економіки.

Програма – це план діяльності, який дає змогу людині, колективу, державі цілеспрямовано діяти в умовах, що постійно змінюються.

Економічна програма – це система взаємопов'язаних і узгоджених заходів, план дій, що спрямовані на досягнення єдиної мети, вирішення однієї проблеми. Класифікація програм наведена у таблиці 3.

Державна національна програма розробляється на основі довготривалих економічних прогнозів і охоплює найважливіші макроекономічні пропорції.

Державна національна програма висвітлює аналіз сучасного стану національної економіки, цілі та завдання її розвитку, бажані макроекономічні показники, заходи з удосконалення фінансово-грошової системи, банківської, зовнішньоекономічної та інших видів діяльності, основні напрями розвитку галузей економіки і регіонів тощо.

Програмування – це процес складання і реалізації програм на основі аналізу економіки і виявлених невирішених ринком проблем.

Основними завданням програмування є:

- підтримка економічної рівноваги,
- стимулювання розвитку національної економіки.

Таблиця 3 Класифікація економічних програм

Критерії	Види
За часом	<ul style="list-style-type: none"> – короткотривалі (1-2 роки); – середньотермінові (до 5 років); – довготермінові (10-25 років).
За характером об'єкта	<ul style="list-style-type: none"> – програми розвитку окремих галузей, секторів або районів; – програми, що стосуються загальнонаціональних проблем; – програми діяльності державних економічних органів; – програми досягнення економічної рівноваги – програми стабілізації; – фінансові програми; – регіональні програми.
За масштабом	<ul style="list-style-type: none"> – загальногосподарські (регулюють проблеми національної економіки загалом); – програми обмеженого характеру (охоплюють окремі галузі, регіони, виробництва тощо).
За об'єктами	<ul style="list-style-type: none"> – економічні (фінансові, виробничі, зовнішньоекономічні); – соціальні (зайнятість, доходи, освіта тощо); – науково-технічні; – екологічні; – регіональні.

Програмно-цільовий метод планування реалізується через цільові комплексні програми.

Цільова комплексна програма (ЦКП) – це документ, в якому визначено за ресурсами, виконавцями й термінами здійснення комплекс заходів (економічних, науково-дослідних, техніко-виробничих тощо), спрямованих на досягнення цілей. У таблиці 4 наведена класифікація цільових комплексних програм.

Цілі для цільової комплексної програми визначаються стратегією соціально-економічної політики держави, існуванням соціально-економічних проблем. ЦКП має директивний і адресний характер.

Таблиця 4 Класифікація цільових комплексних програм

Критерії	Види
За змістом і характером	<ul style="list-style-type: none"> – соціально-економічні; – виробничі; – науково-технічні; – екологічні; – інституційні; – регіональні.
За періодами реалізації	<ul style="list-style-type: none"> – довготривалі (5-10); – середньотермінові (1-5 років); – короткотермінові (до 1 року).

Етапи розроблення та реалізації цільових комплексних програм:

1. Відбір переліку проблем, що підлягають програмному вирішенню.
2. Формування та видача вихідного завдання на розроблення програми.
3. Розроблення проекту програми.
4. Затвердження програми.
5. Реалізація програми.
6. Звіт про виконання програми.

Формування і відбір переліку проблем, що підлягають програмному вирішенню, відбувається на підставі стратегії соціально-економічної політики держави і її пріоритетів. При цьому здійснюється аналіз необхідних витрат на вирішення проблеми із ресурсними можливостями у цей момент, облік і аналіз негативних і позитивних зовнішніх ефектів, які можуть виникнути .

Формування та видачу вихідного завдання на розроблення програми здійснює замовник. Вихідне завдання повинно містити: розгорнуте формулювання головної цілі (підцілей та завдань програми), орієнтовний перелік центральних та місцевих державних органів, які братимуть участь у реалізації програми, обсяг витрат на розроблення та реалізацію програми із зазначенням основних джерел фінансування та інші вказівки щодо організації розроблення та реалізації програми.

Учасниками програмно-цільового планування є: замовник, головний розробник ЦКП, виконавці та виконавці заходів. Замовник ЦКП впливає на усі етапи життєвого циклу програми: визначає проблеми, способи їхнього вирішення й цілі програми; формує вихідне завдання; вибирає розробника програми; затверджує програму та забезпечує контроль її виконання.

Головний розробник ЦКП – організація, яка здійснює розроблення проекту програми, координацію дій усіх виконавців, контроль й коригування заходів ЦКП.

Виконавець ЦКП несе відповідальність за виконання встановлених заходів цільової комплексної програми, він укладає державні контракти з підприємствами – виконавцями завдань програми.

Виконавець завдання програми – це підприємство чи організація, що здійснює виконання конкретних завдань програми (державних замовлень) через виробництво продукції чи надання послуг.

Розроблення проекту програми. Проект програми складається з розділів:

- цільового (вказується проблема, її опис і способи вирішення);
- зведеного (визначає основні показники програми, перелік основних заходів програми; ресурсне забезпечення визначених заходів);
- організаційного (створення системи правових, адміністративних і економічних регуляторів).

Затвердження програми здійснює державний орган-замовник цільової комплексної програми.

Реалізація програми здійснюється укладанням державних контрактів та виконання комплексів робіт.

Звіт про виконання програми є складовою частиною контролю.

У державі також розробляються програми економічного й соціального розвитку (довго-, середньо- і короткотермінові), державні програми економічного й соціального розвитку регіонів, різноманітні міжнародні програми.

Програма економічного й соціального розвитку – це адресний документ, у якому передбачається комплекс взаємопов'язаних з ресурсами, виконавцями й термінами здійснення заходів щодо найефективнішого розв'язання найважливіших завдань розвитку науки та техніки, впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

? Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність понять «прогноз» та «прогнозування».
2. Назвіть та охарактеризуйте три форми передбачення.
3. Розкрийте етапи процесу формування прогнозів.
4. Які ви знаєте способи прогнозування?
5. Охарактеризуйте класифікацію прогнозів.
6. Розкрийте сутність основні функції прогнозування.
7. Назвіть та охарактеризуйте методи прогнозування.
8. Обґрунтуйте значення економіко-математичних моделей та назвіть їх види.
9. Розкрийте сутність та принципи макроекономічного планування.
10. В чому полягає важливість державного програмування розвитку національної економіки.
11. Охарактеризуйте етапи розроблення та реалізації цільових комплексних програм.

ТЕМА 6

ІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

План

1. Сутність, передумови та цілі інтеграції національної економіки у світове господарство.
2. Етапи розвитку інтеграційних процесів.
3. Сучасні інтеграційні угруповання країн.

Основні поняття і терміни: інтеграція, міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, преференційні угоди, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, повний (політичний) союз.

1. Сутність, передумови та цілі інтеграції національної економіки у світове господарство.

Інтеграційні процеси, які активізувались у другій половині ХХ століття, відбуваються як на мікро-, так і на макрорівнях. На *мікрорівні* цей процес відбувається шляхом взаємодії господарюючих суб'єктів (підприємств, організацій). На *макрорівні* економічна інтеграція ґрунтується на розвитку міжнародної торгівлі товарами та послугами, зростанні міжнародного руху чинників виробництва, проведенні спільної валютної політики, які набувають форми міждержавних угод, погоджених з національними стратегіями економічного і політичного розвитку.

Саме поняття «*інтеграція*» (від лат. – цілий та відновлювати, поповнювати) означає поєднання в ціле окремих частин, елементів, які набувають деяких ознак цілого. Процес міжнародної економічної інтеграції зумовлений розвитком і поглибленням міжнародного поділу праці.

Міжнародний поділ праці (ММП) – це найвищий ступінь розвитку суспільно-територіального поділу праці між країнами, основою якого є економічно вигідна спеціалізація окремих країн і обмін випущеною продукцією визначеної кількості та якості.

У країнах, які широко використовують можливість брати участь у ММП, переважно вищі темпи економічного розвитку. Яскравим прикладом є розвиток Японії, Німеччини, «нових індустріальних країн» - Гонконгу, Тайваню, Сінгапуру та Південної Кореї.

До чинників, які сприяють міжнародній економічній інтеграції, належать:

- розвиток і поглиблення міжнародного поділу праці;
- подальший розвиток виробничих сил під впливом науково-технічного прогресу;
- розвиток міжнародної торгівлі товарами та послугами;
- зростання міжнародного руху чинників виробництва;

- зростання транспортних та комунікаційних можливостей;
- тісне переплетення національних економік на мікрорівні;
- створення та діяльність міжнародних організацій в усіх сферах людського життя;
- розвиток процесів глобалізації у світовій економіці.

До чинників, що не сприяють або унеможливають інтеграційні процеси, належать ідеологічні розбіжності, традиційні конфлікти між країнами, світові релігії.

Міжнародна економічна інтеграція – це закономірний та цілеспрямований процес взаємодії національних економік, який ґрунтується на їхніх економічних та політичних інтересах, реалізується у формі міждержавних угод та регулюється на міждержавному рівні.

До передумов міжнародної економічної інтеграції належать:

- належність рівнів економічного розвитку й ступеня ринкової зрілості країн, що інтегруються;
- географічна наближеність країн, що інтегруються, наявність здебільшого випадків спільних кордонів і економічних зв'язків, що історично склалися;
- наявність спільних економічних та інших проблем, що поставали перед країнами в галузях розвитку, фінансування, регулювання економіки, політичного співробітництва тощо;
- демонстраційний ефект. У країнах, що створили інтеграційні об'єднання, переважно відбуваються позитивні економічні перетворення. Вони психологічно впливають на інші країни, що уважно слідкують за якісними змінами у країнах - членах інтеграційного угруповання;
- поява «ефекту доміно». Після створення інтеграційного об'єднання країни, що залишилися поза його межами, зустрічаються з певними труднощами, пов'язаними з переорієнтацією економічних зв'язків країн, що входять до угруповання, одна на одну. Це може призвести до скорочення торгівлі країн, що не є членами об'єднання. Деякі з цих країн не хочуть залишатись поза межами інтеграційних процесів. Вони швидко підписують двосторонні угоди про торгівлю та інші економічні стосунки з країнами - членами інтеграційного об'єднання.

Більшість інтеграційних об'єднань, що виникають та розвиваються у сучасній світовій економіці, ставлять перед собою певні цілі.

Основними цілями інтеграційних об'єднань є:

- використання переваг економіки масштабу.
- вирішення завдань торгової політики.
- сприяння структурній перебудові економіки.
- підтримка молодих галузей виробництва.
- створення сприятливого зовнішньополітичного середовища.
- можливість регулювання соціально-економічних процесів на регіональному рівні.

Участь економіки країни в інтеграційних процесах дає «зелене світло» до доступу ресурсів, вигідніших умов торгівлі, створює нові можливості залучення іноземних інвестицій. Усе це веде до підвищення ефективності функціонування національних економік країн - членів інтеграційного об'єднання.

У країнах, що створили або увійшли до інтеграційного об'єднання, спостерігаються такі *позитивні зміни в економіці*: зростання масштабів виробництва та прискорення темпів взаємної торгівлі; зниження рівня зростання цін; покращання якості товарів та послуг, що зумовлено зростанням конкуренції між виробниками різних країн; скорочення щодо неефективних виробництв тощо.

Однак інтеграція може нести і певні *негативні наслідки*, особливо це стосується менш розвинених в економічному відношенні країн – членів інтеграційного об'єднання: ресурси можуть відпливати із менш розвинених країн - учасниць об'єднання до більш розвинених; може зрости кількість зливань, що посилять панування монополій, а це вестиме до зростання цін на відповідну продукцію тощо.

Тому немає однозначної відповіді на те, які наслідки – позитивні чи негативні, – переважатимуть від утворення чи приєднання до інтеграційного об'єднання для кожної країни-учасниці.

2. Етапи розвитку інтеграційних процесів.

Залежно від ступеня інтегрованості національних економік розрізняють різні форми (етапи) інтеграційних процесів, кожна з яких має свої характерні особливості.

Особливості основних *етапів міжнародної економічної інтеграції* для наочності наведено у таблиці 5.

Таблиця 5 Етапи міжнародної економічної інтеграції та їх особливості

Етапи / Особливості	Ліквідація митних бар'єрів у взаємній торгівлі	Єдині тарифи стосовно третіх країн	Вільне пересування капіталів, робочої сили	Узгодження економічної політики	Здійснення єдиної економічної політики
Зона вільної торгівлі	+	–	–	–	–
Митний союз	+	+	–	–	–
Спільний ринок	+	+	+	–	–
Економічний союз	+	+	+	+	–
Повна інтеграція	+	+	+	+	+

Підготовчим етапом інтеграційного процесу є *підписання преференційних торгових угод*. Вони підписуються або на двосторонній основі між окремими країнами, або між уже існуючим угрупованням та

окремою країною. *Преференційні угоди* передбачають збереження національних митних тарифів кожної країни, що підписала їх, ніяких міждержавних органів для управління не створюється.

Першою формою інтеграції є *зона вільної торгівлі*, що передбачає створення пільгової зони регіонального типу, у межах якої відбувається повна відміна митних тарифів у взаємній торгівлі за збереження національних митних тарифів у відносинах з третіми країнами.

Другим, розвиненішим за ступенем інтегрованості рівнем економічної інтеграції є *митний союз*. Це об'єднання двох чи більше держав в єдину митну зону. Для нього характерні такі ознаки, як узгоджена відміна групою країн національних митних тарифів, введення спільного митного тарифу та єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн.

Метою створення цього союзу є полегшення взаємної торгівлі країн-учасниць. Теорію економічної інтеграції та, зокрема, митних союзів розробив канадський учений *Джекоб Вайнер*. Згідно з його теорією митного союзу, внаслідок укладення між країнами угоди про митний союз, яка усуває тарифи у взаємній торгівлі між ними, в економіці виникають *два типи ефектів*:

1) статичні ефекти (економічні наслідки, які виявляються негайно після утворення митного союзу як його безпосередній результат);

2) динамічні ефекти (економічні наслідки, які виявляються на віддаленіших стадіях функціонування митного союзу).

До позитивних наслідків від утворення союзу належить таке:

– зростає конкуренція між виробниками з різних країн, яка стримує ріст цін, призводить до покращання якості товарів, стимулює створення та впровадження нових технологій тощо;

– країни-учасниці користуються перевагами економії масштабу виробництва, що дає змогу збільшувати обсяги виробництва та скорочувати витрати;

– збільшується приплив іноземних інвестицій, оскільки корпорації з країн, що не входять до союзу, прагнуть зберегти за собою певний сегмент закритого митним бар'єром ринку за рахунок створення підприємств всередині країн, що інтегруються;

– позиція кожної з країн-учасниць інтеграційного угруповання на торгових та економічних переговорах є вигіднішою порівняно із становищем окремої країни, що не входить до союзу, і це може забезпечити для країни-учасниці вигідні умови торгівлі або інші переваги.

Основні негативні наслідки, з якими може бути пов'язане приєднання до союзу:

– за певного збігу обставин може відбуватися відплив ресурсів із менш розвинених в економічному сенсі країн - членів союзу до більш розвинених або у напрямку до географічного центру союзу з метою зниження транспортних витрат;

– у разі встановлення тісніших інтеграційних зв'язків між окремими фірмами країн-учасниць може виникнути олігопольний зговір, який тягне за

собою зростання цін на відповідну продукцію; може зрости кількість зливань, що посилять панування монополій;

– від збільшення масштабів виробництва може виникнути ефект втрат, пов'язаний з формуванням надто великих компаній, які стають неефективними через зайву бюрократизацію та інші чинники;

– за певних обставин витрати на функціонування союзу можуть бути надзвичайно високими, особливо у разі відсутності належного контролю з здійснюваними союзом витратами.

Третім, вищим рівнем інтеграції є *спільний ринок*, за якого країни, що інтегруються, домовляються про свободу руху не тільки товарів і послуг, а й чинників виробництва - капіталу, робочої сили. Свобода міжнародного руху чинників виробництва вимагає міждержавної координації економічної політики, яка здійснюється на періодичних нарадах (один-два рази на рік) глав держав і урядів країн-учасниць.

На найвищому рівні інтеграція набуває форми *економічного союзу*, який передбачає об'єднання національних економік кількох країн на основі митного союзу, спільного ринку, уніфікації фінансових систем і проведення спільної валютної політики. На цьому етапі виникає потреба в установах, наділених правом не тільки координувати дії та спостерігати за економічним розвитком, а й приймати оперативні рішення від імені угруповання загалом. Уряди погоджуються передати частину своїх функцій наднаціональним органам, які наділені правом приймати рішення з важливих питань організації

Принципово можливим є існування і шостого рівня інтеграції у формі *повного (політичного) союзу*, який фактично означає створення міжнародної конфедерації та втрату суверенітету окремими державами.

Отже, економічна інтеграція проходить багато етапів, які передбачають поступове наближення національних економік одна до одної.

3. Сучасні інтеграційні угруповання країн.

Сьогодні у світовому господарстві налічується понад 20 економічних угруповань, серед яких можна виділити 4 основних:

- Європейський Союз (ЄС),
- Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ) – у Західній Європі;
- Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА) – у Північній Америці;
- Тихоокеанське економічне співтовариство (АТЕС) – в азійсько-тихоокеанському регіоні.

Найрозвинутіше у світі інтеграційне угруповання – *ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ*, який пройшов усі основні етапи інтеграційного процесу. Започаткований ЄС у 1967 р. на основі злиття органів трьох раніше самостійних регіональних організацій:

- Європейського об'єднання вугілля і сталі (угода укладена в 1951 р., а набрала чинності у 1952 р.);

- Європейського економічного співтовариства (Римська угода про створення ЄС укладена у 1957 р., а набрала чинності у 1958 р.);
- Європейського співтовариства з атомної енергії (угода набрала чинності у 1958р.).

Вони були створені шестіркою провідних європейських країн – ФРН, Францією, Італією, Нідерландами, Бельгією і Люксембургом

Механізм функціонування ЄС ґрунтується на політико-правовій системі управління, яку утворюють наднаціональні або міждержавні органи та елементи національно-державного регулювання. З розвитком ЄС сформувались його наднаціональні законодавчі та виконавчі органи: Рада Міністрів ЄС, Європейська Рада, Комісія Європейського Союзу, Європейський парламент, Суд ЄС, Контрольна палата ЄС. Крім цих органів, існують інші консультативні органи та допоміжні заклади – різні комітети, комісії, підкомісії, фонди регіонального регулювання. Первинним законодавством і правовою основою ЄС є міждержавні угоди про створення і розширення ЄС та інші угоди про діяльність Союзу.

Законодавчі акти Європейського Союзу вищі за національні закони в таких галузях: зовнішньоторговельній, аграрної політики, торгового і цивільного права, податкового права.

Європейський Союз має власний незалежний від країн-членів бюджет, розмір його визначається Радою і Парламентом. Затверджує бюджет ЄС Європарламент. Дохідна частина бюджету ЄС формується за рахунок власних коштів, які складаються із ввізного мита, яке компенсує різницю в цінах на сільгосппродукти в імпортуючій країні і на зовнішньому ринку; митних податків за загальним митним тарифом; частини податку на додану вартість; інших коштів; внесків країн-членів (1,2-1,3 % ВВП усіх країн).

Під час створення ЄС були проголошені його цілі: поступове зняття обмежень в торгівлі між країнами-учасниками; введення спільного митного тарифу в торгівлі з третіми країнами; ліквідація перешкод для вільного переміщення осіб, капіталів та послуг; загальна політика в галузі транспорту і сільського господарства; створення валютного союзу; уніфікація податкових систем; зближення законодавств країн-учасниць; розроблення принципів погодженої економічної політики.

Крім ЄС, в Європі значна роль відводиться ще одному економічному угрупованню – *ЄВРОПЕЙСЬКІЙ АСОЦІАЦІЇ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ*.

Створена вона у 1960 р. в Стокгольмі для полегшення і розширення торгівлі між країнами-членами: Австрією, Францією, Ісландією, Норвегією, Швецією, Швейцарією, Великобританією, Данією, Португалією.

Діяльність ЄАВТ істотно відрізняється від принципів діяльності ЄС:

- за кожною країною зберігається зовнішньоторгова автономія і власні мита в торгівлі з третіми країнами,
- не існує єдиного митного тарифу;
- у ній відсутні наднаціональні органи. Рада, в яку входять представники усіх країн-членів ЄАВТ, може приймати рішення лише одноголосно;

- країни-члени її частково не відмовляються від свого суверенітету;
- ЄАВТ являє собою зону вільної торгівлі, причому режим вільного безмитного товарообігу між країнами-членами діє лише для промислових товарів і не поширюється на сільськогосподарську продукцію.

ЄАВТ не є таким стійким інтеграційним угрупованням, як ЄС. Ще у сімдесяті роки вийшли з ЄАВТ і вступили до ЄС Великобританія, Данія, Португалія, а у 1995 р. – Австрія, Норвегія, Швеція і Фінляндія.

Одним з найбільших економічних угруповань світу є північноамериканський ринок, який утворюють національні ринки США, Канади та Мексики у межах *Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА)*.

У 1988 р. була підписана Угода про вільну торгівлю між Канадою і США, що вступила в силу у 1989 р., а в 1994 р. до Угоди приєдналася і Мексика. Угода про вільну торгівлю передбачає поступову ліквідацію тарифних і нетарифних обмежень у взаємній торгівлі; спрощення умов взаємних капіталовкладень; порядок врегулювання торгових конфліктів між її учасниками. Північноамериканський ринок об'єднує країни, в яких разом проживає близько 370 млн споживачів.

Активізуються інтеграційні процеси і в Південній Америці. У 1991 р. Аргентина, Бразилія, Уругвай та Парагвай (приєднався пізніше) уклали *торговий пакт «МЕРКОСУР»*, який набув чинності 1 січня 1995 р.

Метою його є створення нового потужного регіонального торговельно-економічного блоку, який об'єднує країни з населенням загальною чисельністю понад 200 млн осіб і сумарним ВВП понад 550 млрд дол.

МЕРКОСУР прагне до встановлення ділових стосунків з іншими інтеграційними угрупованнями. Так, у 1995 р. МЕРКОСУР уклав з Європейським Союзом Рамкову угоду про розширення співпраці, згідно з якою вже з 2005 р. передбачено створення зони вільної торгівлі між двома регіональними об'єднаннями.

Створені наднаціональні органи МЕРКОСУР: Рада спільного ринку – законодавчий і консультативний орган; Група спільного ринку – виконавчий орган; Арбітражний суд.

Менш за все розвинені інтеграційні процеси серед країн Африки. У 1989 р. Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко та Туніс утворили *Союз Арабського Магрибу*. Підписаний ними договір передбачав організацію економічної співпраці на рівні регіональної інтеграції, але широкої співпраці не вдалося досягти через замкненість національних кордонів, економічну відсталість та відсутність міждержавних зв'язків.

Перспективи розвитку економічної інтеграції у Східній Азії пов'язують передусім зі створенням організації *АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ (АТЕС)*. Співтовариство об'єднує Японію, СІЛА, Канаду, Австралію, Нову Зеландію, більшість країн Східної і Південно-Східної Азії. Таке співтовариство лише формується, йдуть пошуки шляхів співпраці.

Україна також не стоїть осторонь інтеграційних процесів, співпрацюючи з багатьма країнами на двосторонній і багатосторонній основі та беручи участь в міжнародних організаціях.

Україна є членом таких об'єднань як Співдружності Незалежних Держав (СНД), Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), міжнародної організації ГУУАМ.

Співдружність незалежних держав створено відповідно до Угоди Республіки Білорусь, Російської Федерації й України від 8 грудня 1991 р. (Мінськ). 21 грудня 1991 р. у Алма-Аті був підписаний протокол до цієї Угоди, що зафіксував участь у СНД таких країн: Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Туркменістану. Грузія приєдналася до Співдружності у 1993 р., а у 2008 р. – заявила про вихід із об'єднання. Штаб-квартира Співдружності знаходиться в Мінську. СНД є добровільним об'єднанням суверенних країн як самостійних і рівноправних суб'єктів міжнародного права з метою регулювання політичного, економічного, гуманітарного, культурного, екологічного та іншого співробітництва держав-учасниць за допомогою міжнародно-правових засобів, міждержавних договорів й угод. СНД не має наднаціональних повноважень.

Організацію Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) створено 25 червня 1992 р. у Стамбулі під час зустрічі глав держав та урядів Азербайджану, Албанії, Болгарії, Греції, Грузії, Молдови, Росії, Румунії, Туреччини і України шляхом прийняття Декларації та підписання Босфорської заяви. В ній було виражено бажання перетворити Чорне море в регіон миру, свободи, стабільності і процвітання внаслідок взаємного співробітництва. Ідея створення ОЧЕС належить Туреччині і Україні, які виступили як структуроутворювальні члени. Загальною метою створення ОЧЕС було об'єднання країн для створення спільного ринку, здійснення спільних капіталовкладень, розвитку спільних транспортних та комунікаційних систем.

У 2001 р. юридично оформлено статус *ГУУАМ як міжнародної організації*. Ця аббревіатура походить від початкових літер назв держав, що її становлять: Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова.

Україна у цій організації є державою з найбільшим економічним потенціалом. Однією з цілей ГУУАМ є сприяння транспортуванню газу з Центральної Азії й азербайджанської нафти на Захід.

Україна співпрацює у більшості найважливіших глобальних організацій. Насамперед – це *Організація Об'єднаних Націй (ООН)* та її структури. Україна була серед членів - засновників ООН у 1945 р.

Крім того, Україна вступила до таких могутніх та значущих у світовій економіці організацій, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ), Організація міжнародної цивільної авіації (ІКАО) тощо.

Варто відзначити вступ України до однієї з найбільш розвинених міжнародних торговельних організацій – *Світової організації торгівлі (СОТ)*.

10 квітня 2008 року Україна ратифікувала протокол про вступ до Світової організації торгівлі, а 16 травня 2008 р. офіційно стала 152-м членом СОТ. Сьогодні СОТ – це 152 країни, на які припадає понад 95 % від світового торговельного обороту. Усі сусіди України (крім росії та Білорусі) є членами СОТ. Членство України у СОТ має сприяти розвитку міжнародної торгівлі, зокрема: полегшити доступ українських товарів фактично на усі світові ринки; покращити структуру українського експорту на користь продукції з високим ступенем обробки; забезпечити справедливе вирішення спорів та дієвий механізм захисту інтересів національних виробників на світових ринках.

Важливим напрямом роботи у подальшій перспективі є вступ України до одного із найбільш розвинених інтеграційних об'єднань – *Європейського Союзу*. Наше бажання стати членом ЄС досі нереалізоване через невідповідність економічного механізму України нормам і вимогам ЄС. Однак проводяться заходи:

– 1994 р. – в Люксембурзі була підписана Угода про партнерство та співпрацю між Європейським Союзом та Україною, яку у листопаді 1995 р. Європарламент ратифікував.

– 1999 р. була прийнята «Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України», у якій особливий наголос робиться на сприянні демократичним перетворенням в Україні.

– 2008 рік — набуття чинності угодами про спрощення візового режиму та реадмісію між Україною та ЄС, саміт ЄС-Україна (Евіан).

– Вересень 2008 р. — під час паризького Саміту Україна-ЄС досягнуто компромісне рішення щодо назви нової посиленої угоди як Угоди про асоціацію.

– 7 травня 2009 р.— Україна стала учасницею ініціативи ЄС «Східне партнерство».

– 16 червня 2009 р. — під час засідання Ради з питань співробітництва Україна — ЄС політично схвалено «Порядок денний асоціації Україна — ЄС»; документ підготовлено на принципах: політичної асоціації та економічної інтеграції, спільної участі, спільної відповідальності та спільної оцінки.

– 25 лютого 2010 р. — Європарламент схвалив резолюцію про ситуацію в Україні в якій, зокрема, визнається право України на приєднання до ЄС. Також Єврокомісії надається мандат задля роботи над “дорожньою картою” безвізових подорожей між Україною та країнами ЄС;

– У ході 15-го Саміту Україна – ЄС в Києві 19 грудня 2011 сторони оголосили про завершення переговорів по майбутній Угоді про асоціацію, а 30 березня 2012 текст майбутньої Угоди було парафровано главами переговорних команд України та ЄС;

– У два етапи – 21 березня 2014 року та 27 червня 2014 року Угоду про асоціацію було підписано в м.Брюссель Україною, ЄС та його державами-членами. Від України політична частина Угоди про асоціацію була підписана Прем'єр-міністром України А.П.Яценюком, економічна –

Президентом України П.О.Порошенком. Зі сторони ЄС Угоду підписали керівники інституцій ЄС та лідери усіх держав-членів Європейського Союзу.

– 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію. Завершення Україною та ЄС усіх необхідних внутрішніх процедур дозволило розпочати з 1 листопада 2014 року тимчасове застосування значної частини Угоди про асоціацію на період до набуття нею чинності у повному обсязі після завершення процесу ратифікації усіма державами-членами ЄС.

– 31 вересня 2017 р. Угода почала застосовуватися у повному обсязі. Укладення Угоди про асоціацію формує договірно-правову основу співробітництва України та ЄС на середньострокову перспективу.

Угодою про асоціацію передбачено підтримання регулярного діалогу на найвищому рівні у формі щорічних самітів, а також створення нових постійних органів двостороннього співробітництва – Рада асоціації, Комітет асоціації, Комітет асоціації у торговельному форматі, галузеві підкомітети Комітету асоціації, Парламентський комітет асоціації та Платформа громадянського суспільства.

Спільним політичним інструментом реалізації та моніторингу Угоди про асоціацію є Порядок денний асоціації. Цей інструмент був запроваджений Україною та ЄС ще на етапі переговорів щодо Угоди про асоціацію з метою підготовки умов та сприяння ефективній імплементації її положень. Рішення про розробку Порядку денного асоціації було прийнято під час Паризького Саміту Україна – ЄС у вересні 2008 року, спільний документ був схвалений 16 червня 2009 року і набув чинності у листопаді 2009 року. Порядок денний асоціації удосконалюється і доповнюється з урахуванням розвитку поточного діалогу між Україною та ЄС, а також досягнутих Україною результатів і цілей у впровадженні внутрішніх реформ. Сторони визначають пріоритети Порядку денного асоціації, які доповнюють зобов'язання сторін відповідно до Угоди про асоціацію для повної імплементації цієї Угоди. Оновлений Порядок денний асоціації був схвалений 16 березня 2015 р.

? Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність поняття «інтеграція».
2. Назвіть основні чинники, які сприяють міжнародній економічній інтеграції.
3. У чому полягає мета економічної інтеграції?
4. Назвіть основні передумови міжнародної економічної інтеграції.
5. Які переваги дає участь в інтеграційних угрупованнях національній економіці?
6. Які типи ефектів виникають в економіці внаслідок міжнародної економічної інтеграції?
7. Охарактеризуйте етапи розвитку інтеграційних процесів.
8. В чому полягає відмінність між митним та економічним союзами?
9. Назвіть найрозвиненіші у світі інтеграційні угруповання.
10. У яких інтеграційних об'єднаннях бере участь Україна?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряковський В. В. Національна економіка : навч. посіб. / В. В. Буряковський. — Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2007. — 310 с.
2. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. — К. : Знання, 2007. — 214 с.
3. Економічна теорія : підручник / за ред. В. М. Тарасевича. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — С. 650-668.
4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: монографія / за ред. В. М. Гейця. — К. : Інститут економіки і прогнозування, Фенікс, 2003. — 108 с.
5. Злупко С. М. Перехідна економіка: сучасна Україна / С. М. Злупко. — К. : Знання, 2006. — 324 с.
6. Національна економіка : навч. посіб. / [В. В. Білоцерківський, О. О. Завгородня, В. К. Лебедева та ін.] ; за ред. В. М. Тарасевича. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 280 с.
7. Національна економіка : навч. посіб. / [Л. С. Гринів, М. В. Кічурчак та ін.] ; за ред. Л. С. Гринів. — К. : ППНВ, 2009. — 464 с.
8. Національна економіка : навч. посіб. для ВНЗ [Г. Г. Старостенко, С. В. Онішко, Т. В. Поснова та ін.]. — К. : Ліра, 2011. — 432 с.
9. Національна економіка : навч. - метод. посіб. / О. Є. Кузьмін, У. І. Когут, І. С. Проник, Г. Л. Вербицька. — Львів : НУ «Львівська політехніка», 2010. — 188 с.
10. Національна економіка : підручник / за ред. П. В. Круша. — К. : Каравела, Піча Ю. В., 2008. — 416 с.
11. Національна економіка : тексти лекцій / [О. П. Тищенко, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін.] ; за ред. А. Г. Савченка. — К. : КНЕУ, 2007. — 464 с.
12. Online Журнал – Світ порад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poradumo.pp.ua>.

13. Папп В. В. Структурна трансформація економіки України у контексті євро інтеграційних процесів / В. В. Папп // Регіональна економіка. — 2008. — № 1 (47). — С. 23-31.

14. Про основні принципи розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : закон України // Голос України. — 2007. — 6 люте. — С. 8-10.

15. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки : навч. посіб. / Г. О. Пухтаєвич. — К. : КНЕУ, 2005. — С. 25-32, 50-67.

16. Сацик В. І. Національні моделі економічних систем : навч. посіб. / В. І. Сацик. — К. : КНЕУ, 2010. — 319 с.

17. Статистична інформація. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіційний сайт. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

18. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс] : схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

Навчально-методичне видання

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Конспект лекцій
для здобувачів вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

Укладачі:
Горобченко Оксана Анатоліївна
Коваленко Ганна Вячеславівна

Формат 60×84 1/16
Папір друк. 652/142. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 3,5
Тираж 20 прим. Зам. № __

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету.
54029, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.

